

T. C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'NİN EKONOMİK KALKINMASINDA SANAYİNİN YERİ VE ÖNEMİ

Yüksek Lisans Tezi

Berrin GÜVEN

HAZİRAN-1985
ESKİŞEHİR

İÇİNDEKİLER

Sayfa

GİRİŞ	1
-------------	---

I. BÖLÜM

TARIM VE SANAYİYE DÖNÜK KALKINMA YAKLAŞIMLARI

I. EKONOMİK KALKINMADA TARIM KESİMİNE ÖNCELİK VERİLMESİNİN ÜSTÜNLÜKLERİ	6
A. Tarım Kesiminin Kalkınmakta Olan Ülkelerin Önemli Bir sorunu Olan Beslenme İhtiyacını Karşılamaı	7
B. Tarım Kesiminin Kalkınmakta Olan Ülkeler İçin Sermaye Kaynağı Oluşturması	7
C. Tarımsal Ürünlerin Arzının Artması, Sınai Ürünlere Olan Talepte Bir Artış Meydana Getirmesi	9
D. Tarımsal Üretimin Dış Ticarete Olan İlgisi	10
E. Tarımsal Üretimin Daha Az Yatırımla Artırılabilmesi	11
F. Tarım Kesiminin Diğer Kesimlere Üretim Faktörü Katkısı	11
G. Tarım Kesiminde Nitelikli İşgücüne Olan İhtiyacın Düşüklüğü	13

II. EKONOMİK KALKINMADA SANAYİ KESİMİNE ÖNCELİK VERİLMESİNİN ÜSTÜNLÜKLERİ	13
A. Sanayinin Teknolojik Gelişime İmkan Vermesi	14
B. Sınai Alanda Arz Esnekliğinin Yüksekliği ..	17
C. Sanayide Teknolojik Gelişime Bağlı Olarak Verimliliğin Artırılabilmesi (Dışsal ve İçsel Ekonomiler, Ölçek Ekonomileri).....	18
D. Yatay ve Dikey Tamamlaşmanın Sanayide Oluşması	19
E. Sanayinin Sosyo-Ekonomik Yapıdaki Değişimi. Hızlandırması	20

II. BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN SANAYİLEŞME İLE KALKINMA MODELİNİ SEÇME NEDENLERİ VE SANAYİLEŞME SÜRECİNİN TARİHSEL EVRİMİ

A. 1923-1950 Dönemi	24
B. 1950-1970 Dönemi	31
C. 1970 den Günümüze Kadar Olan Dönem	38

III

III. BÖLÜM

TÜRK SANAYİNİN EKONOMİDEKİ YERİ

A. Gayri Safi Yurt İçi Hasılda Sanayinin Payı	45
B. Türk Sanayinin İstihdama Katkısı	50
C. Sanayileşmeye Bağlı Olarak Dış Ticaretin Gelişimi	53
D. Türk İmalat Sanayinin Üretim Bileşimi	63

IV. BÖLÜM

TÜRK SANAYİNDE KARŞILAŞILAN TEMEL SORUNLAR

A. Finansman Yönünden	75
B. Sanayinin Dışa Bağımlılık Düzeyi Açısından	88
C. Teknoloji Yönünden	91
D. Alt Yapı Sorunları	98
E. Nitelikli İşgücü Açısından	101
SONUÇ	105
KAYNAKÇA	110

TABLOLAR

<u>Tablo No</u>		<u>Sayfa</u>
III-1	Cari Üretici Fiyatları İle Kesimlerin GSYİH içindeki Oransal Gelişimi	47
III-2	Çalışan Nüfusun Sektörel Dağılımı.....	52
III-3	Çalışan Nüfusun Oransal Gelişimi.....	51
III-4	Çalışan Nüfusun Zincirleme İndeksi.....	51
III-5	İhracatın Madde Gruplarına Göre Dağılımı	55
III-6	Sanayi İhracatının Sektörel Olarak	
	Oransal Gelişimi	56
III-7	İmalat Sanayi İhracatının Gelişimi.....	58
III-8	Başlıca Sanayi Ürünleri İthalatı ve Oransal Gelişimi.....	60
III-9	İmalat Sanayi İthalatının Gelişimi	62
III-10	İmalat Sanayi Üretim Bileşimi ve Alt Dalları	65
III-11	İmalat Sanayi Üretiminin Yüzdesele Dağı- lımı	71
III-12	Çeşitli Ülkelerin İmalat Sanayi Bileşimi	73
IV-1	Kalkınma ve Yatırım Bankaları Kredile- rinin Dağılımı	79
IV-2	Mevduat Bankaları Kredilerinin Sektörel Dağılımı	82

IV- 3	Merkez Bankası Kredi Faiz Oranları	84
IV- 4	Mevduat Bankaları Kredi Faiz Oranları	85
IV- 5	6224 Sayılı Kanuna Göre Türkiye'de Faali- yette Bulunan Şirketlerin Sektörel Dağı- lımı	90
IV- 6	Teknoloji Transferini İçeren Lisans An- laşmaları ve Yabancı Sermaye Yatırımları- nın Dağılımı	95
IV- 7	Transfer Edilen Teknoloji İçin Yapılan Ödemelerin Gelişimi	96
IV- 8	Sanayide Petrol Tüketimi	99
IV- 9	Sanayide Linyit Tüketimi	100
IV-10	Sanayide Elektrik Enerjisi Tüketimi	101
IV-11	Türkiye'nin İnsan Gücü Yapısının Sektö- rel Dağılımı	103
IV-12	Nitelikli İşgücü Hedefleri	104

GİRİŞ

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmanın tarım ve sanayi önceliğine dayanılarak gerçekleştirilmesi önem taşımaktadır. Kalkınmanın başlamasının tarımın esas alınması ile mümkün olacağı açıktır, çünkü gelişmenin başlangıcında, ilgili ülke ekonomisi, sanayinin gerektirdiği geniş sermaye birikimi, nitelikli insan gücü, girişimci yeteneği gibi kalkınma ile doğrudan ilişkide bulunan temel unsurlardan büyük ölçüde yoksundur. Kalkınma atılımı içine girmiş ekonomi sanayi kesimine içine alan gelişmeyi, sanayinin gerektirdiği asgari temel yapıyı oluşturarak gerçekleştirebilir, uzun dönemde, ekonominin düzenli bir gelişim içine girmesi ancak sanayi kesimine ağırlığın verilmesi ile mümkündür.

Ekonomide, sanayi kesimi faaliyetlerinin yoğunlaşması ile birlikte, sınaî ürün çeşitlerinin üretimi hızlanır. Başlangıçta, ekonominin ihracatında büyük yer tutan tarımsal

ürün ve hammaddelerin nisbi payları azalarak, sınai ürün çeşitleri lehine gelişim gözlenir.

Ekonomik kalkınmanın sürekliliği için, gelişmekte olan ülke, ihracatını sınai ürün lehine geliştirmek zorundadır. Başlangıçta ekonomiye döviz girdisi sağlaması bakımından önemli olan tarımsal ürün ihracı, hızlı bir kalkınma için gerekli olan istikrarlı döviz kaynağı olma yönünden yetersiz kalmaktadır. İstikrarlı bir kalkınmanın sağlanabilmesi, yurt içinde sanayiye dönük yatırımların arttırılması ve milli gelir içinde sınai ürünleri payının yükseltilmesinin sağlanmasına bağlıdır.

Ekonomik kalkınmada, sanayinin ön plana geçmesi halinde, yurt içinde yeni kurulmaya başlayan genç sanayilerin, gelişmiş ülkelerin yıpratıcı rekabetinden korunmasını zorunlu kılar, bunun için başlangıçta ekonomi yüksek gümrük duvarları arkasında korumaya alınır; bir başka deyişle sanayileşmenin istikrar kazanabilmesi, ancak dış ticaret politikaları ile desteklenmesi halinde mümkündür. Ekonomi içinde sınai yapı oturmaya başladıktan sonra gümrük duvarlarının alçaltılarak ekonominin dış rekabete açılması gerekir.

Ekonomik kalkınmada, sanayi kesiminin esas alınması halinde başlangıçta küçük birimler üzerine kurulu olan sanayi faaliyetlerinin giderek geniş boyutta üretim yapan, ileri ve geri bağlantıları güçlü daha kompleks nitelik taşıyan entegre tesislere bırakır. Bu ise ekonominin dolayısıyla sanayinin dış ticarete gücünü arttırır.

Gelişmekte olan Türkiye'nin ekonomik kalkınmasında önceliğin neden sanayi kesimine verildiği ve neden bu kesimin uzun süre korunarak sınıai üretimin artırılmaya çalışıldığı çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Çalışma dört bölüm olarak düşünülmüştür. Birinci Bölüm'de kalkınmada öncelik sorunu ele alınmıştır. Tarım ve sanayi kesiminin, kalkınma önceliğinde birbirineolan üstünlükleri ortaya konulmaya çalışılırken, bu alandaki teorik yaklaşımlar bu çalışmanın amaç ve kapsamını aştığından inceleme dışı bırakılmıştır.

İkinci Bölüm de genel olarak Türkiye'nin sanayileşmesi, Cumhuriyetten günümüze kadar ki süreçte kalkınmada sanayileşme ilke ve prensipleri ortaya konulmuştur. Üçüncü Bölüm de sanayileşmenin göstergeleri, dış ticaret, istihdam ve GSYİH açısından açıklanmıştır. Dördüncü Bölüm de sanayileşme sürecin de Türk sanayinin karşılaştığı sorunlar incelenmiştir. Burada alt yapı sorunları enerji açısından, iş gücü yetersizliği nitelikli ara insan gücü yönünden belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada kullanılan temel ekonomik göstergelerde kamu ve özel kesim ayırımına gidilmeden sanayi kesimine bütün olarak yaklaşılmıştır. Çalışmada ayrıca sınıai yatırımlar yönünden sınırlandırılırken, sanayi açısından bölgelerarası gelişim dengesizliği inceleme kapsamı dışında tutulmuştur.

Sonuç bölümünde ise sanayileşmenin başlangıcından günümüze kadar ki süreç içinde ulaşılan düzeyi ortaya konulmaya çalışılırken, ülkemiz açısından sanayileşmenin önemi vurgulanmıştır.

I. BÖLÜM

TARIM VE SANAYİYE DÖNÜK KALKINMA YAKLAŞIMLARI

Ekonomik, sosyal, teknolojik ve siyasal boyutu olan kalkınma veya aynı anlama gelen gelişme, az gelişmiş ülkeler açısından halen güncelliğini sürdüren bir sorun olmaktadır. XVIII yüzyıl başlangıcında batıda gerçekleştirilen "Sanayi Devrimi" ile hızlı gelişim içine giren batılı ekonomiler zaman içinde bugünkü gelişmişlik düzeylerine ulaşmışlardır. Batılı ekonomilerin dışında kalan birçok ülke ise geleneksel karakterlerini sürdürerek, aynı dönem içinde başlayan gelişim süreci içine giremiyerek günümüzün az gelişmiş ekonomilerini oluşturmuşlardır.

Gelişme sürecine yeni giren birçok ülke gelişimlerini hızlı bir biçimde başlatmak ve sürdürebilmek ve bunun yanında bu sürece daha önce girmiş olan ülkeler, ekonomik kalkınmalarının başlangıcında tarım veya sanayi kesimine öncelik vermek sorunuyla karşılaşmışlardır.

Literatürde kalkınmanın gerçekleştirilmesi yönünde çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Bu görüşler karşılaştırmalı üstünlüklere göre, dengeli ve dengesiz kalkınma modelleri üzerinedir. Karşılaştırmalı üstünlüklere göre uluslararası alanda çeşitli ülkeler, karşılaştırmalı olarak en az maliyetle ürettiği mallarda üretim yaparken pahalıya ürettiği malların üretiminden vazgeçer, dengeli gelişim modeli,

sanayinin tümünü atılım içinde görmektedir. Teknolojik gelişmenin sağlanmasından finansman olanaklarının artırılmasına, sanayiler arası yatay tamamlamadan dikey tamamlamaya kadar bir bütün olarak ele alınmaktadır. Diğer yandan dengesiz gelişmeyi ele alan görüşlerin odak noktası, ekonomi içinde tüm sektörlerin atılım içine girmesi yerine gelişmede sıçrama yapacak bir iki sektörün dikkate alınması gerektiği, bu sektörlerin büyük itiş gücü, ileriye ve geriye gelişimi gerçekleştireceğidir. X

Çalışmanın bu kısmında kalkınmada öncelik sorunu ele alınarak, tarım ve sanayinin kalkınmadaki rolleri başlangıç devresine göre verilmeye çalışılmıştır.

1. EKONOMİK KALKINMADA TARIM KESİMİNE ÖNCELİK VERİLMESİNİN ÜSTÜNLÜKLERİ

Az gelişmiş ülkeler, kalkınmayı sanayi ile başlatmak için gerekli olan faktörlerden (girişimci yeteneği, sermaye birikimi, teknolojik bilgi düzeyi v.s.)yoksun bulunmakta, söz konusu faktörlerin eksikliği ve yetersizliği kalkınmanın tarım kesimi ile başlatılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu arada kalkınmanın başlangıcında sanayi kesimi yerine tarım kesimine öncelik veren çeşitli ülkelerde, kalkınmanın uzun süreli ve dengeli olarak sürdürülemediği gözlenmektedir.

(X Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. V.Savaş, Kalkınma Ekonomisi, İstanbul, 1979. s.280, E.Manisalı, Gelişme Ekonomisi, İstanbul, 1978, s.45, M.Hiç, Büyüme Teorileri ve Gelişen Ekonomiler, 1976, s.153-167, A.İlkin, Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, İstanbul, 1974, s.90.

Gelişmenin süreklilik arz etmemesi, tarımsal yapının, gelişmeyi sürdürecektir yeterliliğe sahip bulunmayışından kaynaklanmaktadır. Çalışmada, çeşitli görüşlerden hareket ederek tarım kesimine öncelik verilmesinin nedenleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

A- Tarım Kesiminin Kalkınmakta Olan Ülkelerin Önemli Bir Sorunu Olan Beslenme İhtiyacını Karşılama

Az gelişmiş ülkelerde, nüfus artış hızı oldukça yüksek bir değere sahiptir ve yiyecek maddeleri talebinin gelir esnekliği ileri ülkelere oranla daha yüksektir. Sanayileşmiş ekonomilerde 0.2 ,0.3 arasında değişen bu esneklik, gelişmemiş ekonomilerde yaklaşık olarak 0.6 civarındadır. Dolayısıyla az gelişmiş ekonomilerde gelirden meydana gelecek küçük artışlar yiyecek maddeleri talebini büyük ölçüde arttırmaktadır(1).

Kalkınmanın başlaması ile birlikte Sosyo-ekonomik yapıdaki değişime bağlı olarak kentleşmenin gerçekleşmesi gıda maddelerine olan talebi artırır, bu talep artışını nedenleyen, tarım dışı diğer kesimlerin ekonomideki etkinliğinin artması ve nüfusun büyük ölçüde kentlerde yoğunlaşmasıdır.

B- Tarım Kesiminin Kalkınmakta Olan Ülkeler İçin Sermaye Kaynağı Oluşturması

Sanayileşmenin özellikle başlangıç aşamasında

(1) V.Savaş, Kalkınma Ekonomisi, İstanbul, 1979, s.133.

sanayi yatırımlarının finansmanında tarım önemli bir kaynaktır(2). Tarımdan elde edilen gelirlerin önce ticarete sonrada sanayiye yöneldiği, tarımdan doğan sermayenin sanayileşmeye "maya" oluşturduğu görülmektedir(3).

Az gelişmiş ekonomilerde, tarım kesiminde gelir düzeyi düşük olup genellikle geçimlik düzeyde bulunur, bununla birlikte gelir dağılımında farklılıklarda söz konusu olmaktadır. Toprakların parçalanmış olması (üretici aile başına düşen toprak birimlerinin küçük olması) ürünün ancak üretici ailenin ihtiyacını karşılaması, diğer deyişle az gelişmiş ekonomilerin bir gereği olarak otarşik yapının varlığı ile sınırlı kesim elinde bulunan geniş üretim alanlarının olması üretimde etkinliği engellemektedir. Ancak yine de tarımsal üretimden elde edilen gelirler belirli grupların elinde birikmesine rağmen, az gelişmiş ekonomilerin gelişmelerinde sözü edilen bu gelirler kentlerde daha çok gayri menkul alımında ve bir ölçüde de sınıai faaliyetlerin finansmanında kullanıldığı görülmektedir.

Kısa dönem de GSMH da önemli bir paya sahip olan tarım kesimi gelirlerinin, kamu yönetimince gerçekleştirilecek etkin bir vergileme ile kamu kesimine aktarılması ve diğer kesimlerin özellikle sanayi kesiminin gelişmesi için yapılacak olan ilk yatırımları finanse etmesi mümkün olabilmektedir.

(2) E.Han, Türkiye'de Sanayileşme Süreci ve Stratejisi, Eskişehir, 1978, s.19.

(3) V.Savaş, A.g.e., s.135.

C- Tarımsal Ürünlerin Arzının Artması, Sınai Ürünlere Olan Talepte Bir Artış Meydana Getirmesi

Tarım, ekonomik gelişmeye, gelişme hızı ve milli gelirdeki payına bağlı olarak bir ürün katkısı yapabilir, tüm üretimin piyasa için yapılması halinde diğer üretim kesimlerinden satın alınan girdilerin tarımsal üretim değerine oranını yükseltir(4). Tarımsal yapının gelişmesi sanayi ürünlere olan talebi iki yoldan etkiler,

1) Doğrudan doğruya tarımın kullandığı sanayi ürünlerinin artması,

2) Tarımsal üretimde verimliliğin artması, bu kesimdeki gelir düzeyinin yükselmesini ve giderek sanayi ürünlerini satın alabilecek bir duruma gelmesini sağlar(5).

Tarımı esas alarak, kalkınma atılımı içine giren gelişmemiş ekonomi, gelişim süreci içinde otarşik yapısını kırarak önce iç piyasaya yönelik üretimde bulunması ve bunu izleyerek, zamanla dış piyasayıda içine alan geniş bir pazara yayılması, üreticilerin gelirlerini nisbi olarak arttırır, bu üretimde verimliliğin sağlanmasına yönelik olarak tarımda teknoloji kullanılmasını nedenleyecektir, üretimde etkinliği sağlayacak olan tohum, gübreleme, tarımsal makina ve araçların kullanıldığı yeni üretim teknikleri tarım dışındaki kesimlerin, özellikle sanayi kesiminin harekete geçmesini sağlayarak sınai üretim için pazar yaratacaktır.

(4) G.Kazgan, Tarım ve Gelişme, İstanbul, 1983, s.445

(5) E.Han, A.g.e., s.19.

D- Tarımsal Üretimin Dış Ticaretle Olan İlgisi

Kısa dönem gelişimi içinde GSMH da geniş yer tutan tarım kesimi, önce iç piyasaya ve giderek dış piyasaya açılma ile geniş bir pazara üretim yapma imkânına sahiptir.

Tarım, sanayinin gelişmesi için gerekli olan makina ve teçhizatın ithalinde gerekli olan döviz tarımsal ürünlerin ihracı ile sağlamaktadır, bu yönüyle ulusal ekonomiye döviz girdisi kazandırarak dış ticaret dengesine olumlu katkıda bulunur ve ekonomik gelişimi güçlendirir. Tüm bu üstünlüklerine karşın gelişmemiş bir ekonomi tarım ürünlerini dış piyasada dilediği fiyattan satamaz, diğer bir ifade ile tarım ürünlerinin fiyatlarını kendi lehine etkileyemez. Genellikle sanayileşmiş ülkeler üretim verimliliğini artırdıkları için fiyatı daha düşük tutabilmektedir, bu ise az gelişmiş ülkeler açısından olumsuz bir durumdur. Dikkate alınması gereken bir nokta da tarım ürünlerinin talep esnekliğinin düşüklüğüdür.

İhracat yönünden yukarıda sözü edilen gelişim izlenirken ithal açısından da, tarım kesiminin ithal malları kullanımını diğer ekonomik kesimlere kıyasla çok düşüktür(6). Genellikle tarım kesimi tarafından talep edilen mallar, ulusal ekonomi tarafından sağlanabilir. Tarım kesimi ihracatta olduğu gibi ithalatta da dış ticaret dengesini bozucu bir gelişim göstermez, bir başka deyişle az gelişmiş ülkelerde

(6) E.Manisalı, Gelişme Ekonomisi, İstanbul, 1979, s.98.

dış ticaret açığı genellikle tarım kesiminden kaynaklanmaz.

E- Tarımsal Üretimin Daha Az Yatırımla Arttırılabilmesi

Kalkınma çabası içine giren gelişmemiş ekonomi, gelişmeyi gerçekleştirecek kaynaklar bakımından oldukça zayıftır. Az gelişmiş ekonomilerde, kıt olan ekonomik kaynakların etkin kullanımı ile ekonomik ve sosyal faydanın en yüksek düzeye ulaştırılması gerekir bunun içinde kaynakların kısa dönemde yüksek ve hızlı gelişimi sağlayacak ayrıca en az kaynak kullanımını gerektirecek kesime aktarılmasını gerektirir. Sözü edilen bu duruma uygun kesim tarım kesimi olmaktadır. Tarımsal yatırımlar sanayiye ve diğer kesimlere göre daha az sermaye ile daha çok üretim yapma imkanına sahiptir(7). Tarımda üretim tekniklerinin geliştirilmesine yönelik yatırımlar sonucu üretimi birkaç kat arttırılabilecektir.

F- Tarım Kesiminin Diğer Kesimlere Üretim Faktörü Katkısı

Bir üretim kesiminin büyümesi için bu kesimde işgücü ve sermaye arzının artması gerekir. Gelişmenin başlangıç aşamasında tarım,faal nüfusta ve milli gelirden çok yüksek bir oran kapsamaktadır(8). Az gelişmiş ülkelerin hızlı nüfus artışı içinde bulunması ve nüfusun büyük oranda kır-

(7) E.Manisalı, A.g.e., s.100.

(8) G.Kazgan, A.g.e., s.446.

sal alanlarda yoğunlaşması bir anlamda tarımı sınırsız emek kaynağı yapmaktadır.

Tarım kesiminin işgücü kaynağı olması ve işgücü gereksinimini karşılayabilmesi iki nedene bağlıdır. Bu nedenlerden birincisi, ekonomik gelişme sürecinin başlangıcında tarımda gizli işsizliğin bulunması, ikincisi ise, sanayi kesiminin gelişmesine bağlı olarak tarımda daha modern bir üretim biçimi kullanılarak, daha az işgücüne ihtiyaç duyulması olmaktadır(9).

Tarımda gizli işsizliğin bulunması nedeniyle, emek faktörünün bir kısmını (marjinal verimliliği sıfır olan işgücü) üretimden çekmekle üretimde bir düşme gözlenmez, marjinal verimliliği sıfır olan işgücünün sınıai üretimin gerçekleştirilmesinde kullanılabilir, bu arada sınıai faaliyetlerin yoğunlaştığı kentler ekonomik ve sosyal koşulları işgücünü kente çeker ve sanayi sektöründe ücretlerin genellikle daha yüksek olması bu akımı kolaylaştırır.

Tarımdan , tarım dışına işgücü aktarımı, bir açıdan sermaye aktarımı olarak kabul edilebilir. Çünkü, işgücü çalışabilecek duruma gelene kadar belirli bir harcamayı gerektirir. Bu nedenle işgücünün aktarıldığı tarım dışı sektörler, bir harcama yapmadan bu işgücüne sahip olmaktadır(10).

(9) N.Berberoğlu, Sanayi Öncelikli Ekonomik Gelişmede Türkiye Tarımının Finansmanı ve Tarımsal Kredi Uygulaması, Eskişehir, 1981, s.34.

(10)A.İlkin, Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, İstanbul, 1974, s.185.

G- Tarım Kesiminde Nitelikli İşgücüne Olan İhtiyacın Düşüklüğü

Kalkınma çabası içine giren az gelişmiş ekonomiler kalkınmayı sanayi ile başlatmak için gerekli olan nitelikli işgücünden yoksun bulunmaktadır. Bu yoksunluk, çağdaş teknolojik yenilikleri uygulayacak teknolojik bilgi düzeyine sahip personelin bulunmaması, yine sanayi faaliyetlerinde bulunma cesaretinin gerektirdiği girişimci yeteneği, profesyonel yönetici yokluğu olmaktadır. Tarım kesiminin kalkınmaya esas alınması halinde sözü edilen gelişmemiş ekonomilerde üretim büyük ölçüde insan gücüne dayanır henüz tarımsal üretime teknolojiye dayalı yeni üretim yöntemleri uygulanmadığı için nitelikli işgücü ihtiyacı sorun olmamaktadır. Gelişmenin başlamasıyla birlikte, ekonomi kendi kendini besler duruma gelinceye kadar bu durum gözlenirken, gelişme süreci içinde tarımsal faaliyetlerde öncesine göre nitelikli işgücüne ihtiyaç duyulmaya başlanır, buda üretimin artırılması açısından zorunludur. Ancak bu durumda bir yandan tarımsal faaliyetler yürütülürken diğer yandan uzun dönemde ekonominin sürekli gelişimi için gerekli olan koşullar sağlanabilir.

II. EKONOMİK KALKINMADA SANAYİ KESİMİNE ÖNCELİK VERİLMESİNİN ÜSTÜNLÜKLERİ

Az gelişmiş bir ülkenin kalkınma çabasına girmesi halinde, tarım kesimine önceliğin verilmesi ile kalkınmanın başlangıcında çok hızlı bir gelişim sağlanır ancak kısa dö-

nemde geçerli olan bu gelişim uzun dönemde süreklilik arz edemez, çünkü herşeyden önce tarım ve bu kesimin temel üretim faktörü olan toprak, sabit bir nitelik taşır, sermaye ve teknoloji kullanımı ile verimlilik artırılabilse de bu bir noktadan sonra azalan verimler kanununun işlemlerini önleyemez. Uzun dönemde kalkınma mutlaka sanayinin esas alınması ile birlikte sanayi için gerekli olan temel unsurların süratle ekonomi içinde oluşturulması kalkınmanın sürekli olmasını sağlar.

Kalkınma için, toplumun ekonomik ve sosyal yapısının değişmesi ve ilkel üretim yöntemlerinin yerini modern teknolojinin imkanlarından yararlanan üretim yöntemlerine bırakmasıdır. Bunu sağlayabilen tek kesim ise sanayi kesimi olacaktır.

Ekonomi için gerekli olan sınırlı maddelerini ulusal ekonomi dışından sağlıyan bir ülke hiç bir zaman az gelişmişlikten kurtulamıyacaktır, çünkü yüksek verim arz eden bir tarımsal yapı mevcut işgücü arzının ancak belli bir kısmını istihdam etme imkanına sahiptir(11). Uzun dönemde istihdam imkanlarının artırılması ve sürekli kalkınma için zorunlu olan sanayileşmeye ilişkin üstünlükler aşağıda incelenmiştir.

A- Sanayinin Teknolojik Gelişime İmkan Vermesi

Teknolojik gelişme, belli bir girdi ile daha faz-

(11) C.Alpar, "Az Gelişmiş Ülkeler ve Sanayileşme Sorunu" Ankara, 1972, s.15.

la çıktı elde edilmesini sağlayan öge olarak nitelendirilebilir. Teknoloji gelişme üç tür olarak incelenebilir.

1- Sermaye dışındaki girdilerin niteliğindeki değişmeler, başka bir deyişle işgücünde yada iş idaresinde belirecek nitelik değişimleri,

2- İş sırasında öğrenme ve araştırmalar sonucu halen kullanılmakta olan yöntemlerdeki gelişmeler,

3- Yeni üretim yöntemleri(12).

Yukarıda sözü edilen teknolojik gelişim türleri sanayi alanında uygulanarak, ekonominin gelişmesi sağlanır. Sanayi kesimi ile teknoloji arasındaki ilişki incelendiğinde sanayi kesimi yalnızca kendi dışında yaratılan teknik bilgileri ekonomik yeniliklere dönüştürmekle kalmayıp aynı zamanda teknik bilginin yaratılmasında da etkin olmaktadır(13).

Bugün batının ekonomik gelişmesinde en önemli rolü "emek" ve "sermaye" gibi fiziksel faktörlerin artışı değil "bilgi" ve "eğitim" düzeyinin artışı", "teknolojilerinin ilerlemesi" gibi fiziksel olmayan ama büyük ölçüde verimlilik artışlarına yol açan "yeni faktörler" rol oynamıştır(14). Teknolojinin gelişimini sağlamak için bilgi düzeyine bağlı çalışmaların gerçekleştirilmesi gerekir bu alanda sağlanacak ilerleme ile oluşturulan teknoloji Araştırma-Geliştirme çalışması ile ürünün elde edilmesine kadar geçen sürenin yeniliklerle değiştirilmesi ile üretimin etkin hale getirilmesidir.

(12) S.Erkök, Teknoloji Seçimi ve İstihdam Sorunları, Ankara, 1978, s.6.

(13) C.Erdost, Sermayenin Uluslararasılaştırılması ve Teknoloji Transferi, Ankara, 1982, s.121.

(14) B.Üstünel, "Ekonomik Kalkınmada Verimliliğin Yeri ve Önemi", Ankara, 1975, s.37.

Sınai alanda kullanılan girdiler ile çıktılar arasındaki korelasyonun güçlendirilerek daha fazla ürün elde etme olarak tanımladığımız teknolojik gelişme, bugün daha çok Ç.U.Ş tarafından gerçekleştirilmektedir, üretilen teknoloji sermaye-yoğun nitelik arz etmektedir. Bir başka ifade ile emek tasarruf edici karaktere sahip bulunmaktadır. Kalkınma atılımı içine giren gelişmemiş bir ülke veya gelişmekte olan bir ülke açısından modern teknolojilerin ekonomiye uygulanması başlangıçta yapısal sorunlar yaratabilir, istihdam, atıl kapasite vb. gibi. Bu aşamada ülkenin yapısal duruma uygun olarak kullanılacak "uygun" yada "ara teknolojiler" adı altında bir dizi "alternatif teknoloji"leri sürülebilir(15). Ara teknolojilerin amacı sermaye-yoğun teknolojilerin tersine kişi başına üretimi maksimum kılmak değil işsiz ve gizli işsizlere sağlanacak istihdam olanaklarını maksimum kılmaktır(16). Ara teknolojilerin ekonomide uygulanması gelişmemiş ülkenin geleneksel üretim yöntemlerinden ayrılması demek olup ekonominin çok bilinen klasik kısır döngü içinde bocalamasını sürekli kılar. Kalkınma çabasına girişmiş bir ekonomi yeni üretim yöntemlerinin uygulanması ile oluşacak çeşitli sorunlara bir süre katlanmak zorundadır.

Sermaye yoğun teknolojilerin sanayi kesiminde kullanılması ile oluşacak sermaye birikimi mutlaka yeni sanayi yatırımlarına kanalize edilmelidir, bilindiği gibi az gelişmiş bir ülkenin karakteristik özelliklerinden biriside

(15) E.Türkcan, Teknolojinin Ekonomi Politikası, Ankara, 1981, s.212.

(16) T.Berksoy, "İktisadi Kalkınma ve Ara Teknolojiler Çıkarması", Ankara, 1980, s.48-49.

birikimlerin gereksiz tüketim alanlarına kaydırılmasıdır. Sanayinin gelişmesi teknolojik gelişimi uyarır ve bunlar karşılıklı olarak bir birini itip çekme özelliğine sahiptirler. Sermaye-yoğun tekniklerin kullanımı ile ortaya çıkacak olan istihdam sorunları, uzun dönemde çözümlenebilir, bu arada modern teknolojiler nedeniyle fazla ürün yada dar pazarlar (iç pazar) sonucu beliren atıl kapasiteler ise ekonominin iç pazardan dış pazara yönelmesi ile çözümlenebilir.

Sanayinin alt sektörleri itibarıyla incelenmesi halinde, teknolojik gelişme olanaklarına göre dayanıklı tüketim malları kesiminde yeni tekniklerin geliştirilmesi ihtimalinin yüksek olduğu ve teknik gelişmeye daha uzun dönemde sınır getirerek azalan verimlerin etkisi altına girmesinin daha geç gerçekleştiği görülür. Teknolojik gelişme olanaklarının çizdiği en üst sınır ile fiili teknik gelişme olgusu arasındaki mesafe çok yakındır. Bu durumda sanayiler teknolojideki gelişmeleri çok daha yakından izlemek zorundadır(17).

B- Sınai Alanda Arz Esnekliğinin Yüksekliği

Kalkınma atılımına sanayi kesimini esas alarak girmiş bir ekonomi , tarımsal esasa göre önemli üstünlüğü arz esnekliğinin yüksekliği ile elde etmektedir. Bilindiği gibi tarımsal üretimin temel faktörü olan toprak sabit olup, ayrıca verimliliğe göre de farklılığa sahiptir. Dolayısıyla

(17) Ç.Kurdoğlu, Üretimin Uluslararasılaşması ve Teknolojik Gelişme, Ankara, 1982, s.108.

tarımsal alanda gerçekleştirilecek üretim ile elde edilen ürün sınırlı olacaktır. Bu toprağa sermaye içeren ve teknolojiye dayanan yeni üretim tekniklerinin uygulanması sonucu verim artışı sağlasa bile belli bir noktadan sonra azalan verimlerin işlemlerini engelleyemeyecektir. Sınai alanda ise azalan verimler kanununun işlemesi çok daha sonra ortaya çıkmakta veya gerçekleşmemektedir. Sanayide teknolojik gelişimin güçlü olmasına bağlı olarak ürün arzı sınırsız olup artan verimler durumu geçerlidir. Herne kadar ürünün sunulduğu iç pazar dar ise de dış satım imkanlarının artırılması ile dış pazara üretim yapılması azalan verimleri uzun süre önleyebilmektedir.

C- Sanayide Teknolojik Gelişime Bağlı Olarak Verimliliğin Artırılabilmesi (Dışsal ve İçsel Ekonomiler, Ölçek Ekonomileri)

Ölçek ekonomileri, sınai alanda bir firma veya sektörel düzeyde tesislerin genişletilerek, üretim hacmini veya üretim fonksiyonunu değiştirerek, teknolojik yenilikler getirerek veya dış çevrede meydana gelen maliyet düşürücü faktörlerden yararlanarak verimliliğin artması ve maliyet düşürülmesinden elde edilen kazançları ifade etmektedir(18). Ölçek ekonomilerin sağlanması birçok endüstride tesislerin veya üretimi sağlayan üretim araçlarının artırılması ile değil, aynı zamanda aynı hacimli ekipmanların daha fazla kul-

(18) R.Karluk, Uluslararası Ekonomi, İstanbul, 1984, s.192.

lanarak sağlanır(19).

"Ekonomide piyasa dışında en son teknolojik gelişmelerin, yönetim sürecindeki yeniliklerin nitelikli yönetici ve kalifiye işçilerin yaratılması sonucunda meydana gelen dışsal ekonomiler" sınai üretimde etkinliği sağlayarak verimliliği artırmaktadır(20).

Sanayi alanında ki gelişime paralel olarak gerçekleşen içsel ve dışsal ekonomiler nedeniyle ekonomik kaynakların etkin kullanımı söz konusu olmaktadır. Büyük ölçüde üretim yapan sınai kurumların ekonomide artması istihdam olanaklarını artırırken, makro düzeyde daha çok üretimin gerçekleşmesini nedenlemektedir. Üretimin geniş boyutlu yapılabilmesi sonucu maliyetler düşürülerek dış pazarlarda miktar ve fiyat rekabetine girilebilir.

D- Yatay ve Dikey Tamamlaşmanın Sanayide Oluşması

Ekonomik kaynak dağılımının iyileştirilebilmesi ve ürün arzının artırılabilmesi sınai alanda yoğunlaşmalarla mümkün olabilmektedir(21). Tüm ekonomik süreçlerde olduğu gibi bütünleşme olayıda ekonomide kendiliğinden gerçekleşmez, bu süreç ekonomideki alt-yapı ve piyasa kanalları aracılığı ile gerçekleşir(22).

- (19) U.Korum, "Sanayide Ölçek ve Ölçek Ekonomileri", Ankara, 1980, s.65.
 (20) R.Karlık, A.g.e., s.197.
 (21) G.Erlet, "Endüstriyel Yoğunlaşmanın Ölçülmesi", Ankara, 1977, s.90.
 (22) İ.Duymaz, "Tarım-Sanayi-Ticaret Bütünleşmesinde Kooperatiflerin Rolü", İzmir, 1983, s.39.

Sektörler arası bütünleşme faaliyeti boyutuna göre yatay ve dikey bütünleşme şeklinde gerçekleşir. Dikey bütünleşmenin yönüne göre ise ileri ve geriye doğru bütünleşme, yatay bütünleşme, aynı malı üreten işletmelerin birleşmesi olarak tanımlanabilirken, dikey bütünleşme, malın üretim aşamasından nihai tüketim kesimine kadar geçen süreç içinde işletmelerin birleşmesidir(23).

Sınai alanda yatay ve dikey tamamlama, ekonomik gelişim içinde ekonomik kaynaklara işlerlik kazandırmayı ve yapısal değişimi hızlandırmayı amaçlamaktadır. Sınai faaliyet gösteren birimler birleşmelerle, teknolojik gelişmenin gerçekleşmesi için zorunlu olan optimal büyüklüğü elde etmekte ve araştırma ve geliştirmelerini daha etkin olarak gerçekleştirme olanağına sahip olmaktadır.

Sınai kesimde yatay ve dikey tamamlamanın sonucu yukarıda sözü edilen olumlu gelişmelere karşın ekonomide tekelleşme ve kartelleşme meydana gelmekte, bu ise piyasadaki fiyatlar ve üretim miktarları gibi önemli konularda karar verme gücünün birkaç büyük firma elinde toplanması sakıncasını taşımaktadır.

E- Sanayinin Sosyo-Ekonomik Yapıdaki Değişimi

Hızlandırması

Kalkınma çabasına sanayiye öncelik vererek girmiş olan bir ekonomi, teknolojik gelişim ve şirketlerdeki tamamlamalar ile sınai ürün arzının artmasının yanında ülke-

(23) H.Dirimtekin, Sektörler Ekonomisi, Eskişehir, 1980, s.82.

nin sosyo-ekonomik yapısında hızlı bir değişme gözlenir. Az gelişmiş ülkelerin karakteristik özelliklerinden birisi kırsal nüfusun aşırı kalabalıklığı ve dolayısıyla tarım sektörünün de nüfusun %70-%90 nını bulundurması nedeniyle gizli işsizliğe yol açmasıdır. Toplumun kültür ve eğitiminin düşük olması nedeniyle nüfus artış oranı yüksektir. Ülke sanayileşmeye başladıktan sonra teknolojik gelişmeler ve sağlık koşullarındaki iyileşmeler bir yandan insan ömrünü uzatırken diğer yandan doğum kontrol tekniğindeki ilerlemeler ve çocuğun ekonomik bir değer oluşuna ilişkin görüşlerin değişmesi ile birlikte doğum oranları düşmüştür.

Yeni tarım tekniklerinin gelişmesi ile tarım kesiminden insan gücüne duyulan ihtiyacın azalması emeğin yerine teknolojiye dayalı makina ve teçhizatın ikamesi, zamanla sanayiye bağlı olarak fabrikaların açılmasıyla ortaya çıkan yeni üretim sistemi nüfusu kentsel alana çekmeye başlar.

Sanayileşme sürecine bağlı olarak kişinin eğitim düzeyi önem kazanır. Tarımsal yapıya sahip olan ülkelerde eğitim düzeyi düşüktür. Ancak toplumun ekonomik yapısı değiştikçe gelişen ve değişen toplumsal yaşama göre yetişen insanın bilgisi yetersiz kalmaya başlamıştır. Çünkü toplumsal yaşamda yer almak için kişilerin bilgi ve becerilerini artırması gerekir. Teknolojik birikimler yeni becerilerin ortaya çıkmasını ve yetenekli işgücüne olan ihtiyacı artırmaktadır. Yetenekli işgücü ise belli kurumlarda belli bir eğitim süreci sonunda elde edilmektedir, dolayısıyla bu olgu belirtilen süreci yaşayan ülkelerde eğitim ve öğretim

kurumlarının oluşturulmasını zorunlu kılar.

Yukarıda sözü edilen sosyal gelişmeler izlenirken sınai faaliyetlerin artması ile birlikte sanayide büyük işgücünü istihdam imkanının yaratılması ve tarıma göre ücret düzeyinin daha yüksek olması, kârların artması toplumsal gelirleri etkiler ve dolayısıyla kişi başına düşen gelirler artar.

Sanayinin gelişmesi enerjiye olan talebi artırır. Kırsal ekonomide birincil enerji kaynaklarından sağlanan enerjiye karşın, sanayileşme ikincil enerji türlerine ve direkt olarak elektriğe olan talebi artırır buda ülkede enerji ihtiyacını karşılayacak olan santrallerin kurulmasını nedenlerken, bugün gelişme göstergesi olarak kabul edilen kişi başına enerji tüketimini ve üretimi artırır.

Kişi başına gelirlerin artması kişilerin tüketim bileşimlerinde farklılık yaratır, daha önce temel ihtiyaç maddelerine yönelen talep nisbi önemini kaybederek sınai faaliyet sonucu üretilen tüketim mallarına doğru kayar bu ise sınai üretimin artmasına neden olur.

Buraya kadar yapmış olduğumuz incelemede geniş bir yelpaze içinde ele alınabilecek olan kalkınma olayını, tarım ve sanayi kesimlerinin üstünleklere yönünden ortaya koymaya çalıştık. Kalkınma çabası içine giren az gelişmiş ülkeler başlangıçta tarım veya sanayi kesimi lehine bir tercih yapmak zorundadırlar. Başlangıç şartlarına göre genelde tarım esas alındığında bu yönlü gelişmenin uzun süreli ola-

mıyacağı uzun dönemde ve sürekli gelişmenin sağlanmasında esas unsuru oluşturan sanayileşmenin gerçekleşmesi için tarım ve sanayinin tamamlar nitelikte olması gerekliliği vurgulanmaya çalışıldı.

Sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan sosyal maliyetlerin ve toplumsal değişimin meydana getirdiği sorunların gene bu sürecin yarattığı dinamik içinde çözümlenmesi birçok ülkede belli bir zaman süreci içinde gerçekleştirilebilmiştir.

Bundan sonra ki bölümde altmış yıldır bu sürecin içinde yaşayan ülkemizin bu ekonomik değişimde karşılaştığı sorunlar ve bunların değerlendirilmesi verilmeye çalışılacaktır.

II. BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN SANAYİLEŞME İLE KALKINMA MODELİNİ SEÇME NEDENLERİ VE SANAYİLEŞME SÜRECİNİN TARİHSEL EVRİMİ

Bu bölüm içinde Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze değin uzanan süreç içinde, kalkınmanın gerçekleştirilmesi için izlenen ekonomi politikalarında ve ilkelerinde sanayileşmenin tarıma göre önceliğın alınmasındaki dayanak noktaları, dönemler olarak ele alınıp incelenecektir.

Kalkınmanın gerçekleştirilmesinde, siyasal karar alma organlarının politik görüşleri doğrultusunda, ekonomide liberal yada kamu girişimciliğinin ön plana çıktığı incelemede görülecektir, çalışmanın bu bölümü ve diğer bölümleri içinde kamusal veya özel kesim ayrımı yapılmadan, ekonomide sanayi kesimi bir bütün olarak ortaya konulacaktır.

A- 1923-1950 Dönemi

Son yılları savaşlarla geçen Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşından sonra, genç Türkiye Cumhuriyetine iç açıcı bir ekonomik miras bırakmamıştır. Sınai alanda pek varlık göstermemiş olan imparatorluk, savaşların ge-

tirdiği maddi ve manevi çöküntü nedeniyle üretici niteliği hemen hemen kalmamış ilkel düzeyde bir tarım ekonomisine sahipti.

Cumhuriyetin ilanından önce, ekonomik yaşamın düzenlenmesine yönelik olarak 17 Şubat 1923 tarihinde açılışı yapılan İktisat Kongresinde sanayi grubunun ekonomi esasları olarak aldığı kararların bir bölümünde;

1- Koruyucu gümrük vergileri yolu ile sanayinin korunması ve bu sanayi için ithal olunacak mallara bağışıklık tanınması

2- Sanayinin teşvik edilmesi

3- Ulaştırımda ucuz tarifelerin uygulanması

4- Sanayilerde kredi olanaklarının artırılması ve kolaylıklar tanınması

5- Sanayide gerekli eleman yeteştirecek teknik okullar açılması,

şeklinde belirlenen ana istekler Türkiye'nin 1931'lere kadar sürecek dönemin iktisat politikasını büyük ölçüde oluşturmuş ve yönlendirmiştir(1).

Atatürk'ün konuşmaları ve uygulamadaki davranışları toplu olarak ele alındığında, bunlarda tarım kesimine verdiği büyük öneme rağmen, ülke kalkınmasının sanayileşmeye bağlı olduğu düşüncesini görmek mümkündür. Atatürk'ün bir ülkenin en kısa yoldan ve en ileri düzeye ulaşmak için sanayileşmenin zorunlu olduğunu aşağıdaki sözlerde görmek mümkündür.

(1) Y. Ülken, Atatürk ve Ekonomide Devlet Müdahalesi, İstanbul, 1982, s.86.

"Sanayileşmek, en büyük ulusal davalarımız arasında yer almaktadır. Çalışması ve yaşaması için iktisadi elemanları ülkemizde mevcut olan büyük küçük her çeşit sanayii kuracağız ve işleteceğiz. En başta vatan savunması olmak üzere ürünlerimizi değerlendirmek en kısa yoldan, en ileri Türkiye ülküsüne ulaşabilmek için bu zorunludur"(2).

Osmanlı yönetimi sırasında uzun yıllar kapitülasyonlarla sömürülen ülke, Cumhuriyet yönetiminin yabancı sermayeden kaçınmasını nedenlerken daha çok kapalı ekonomi ilkesinden hareket edilmiş ve ülke içindeki yabancı şirketlerin millileştirilmesi yoluna gidilmiştir.

Cumhuriyetin ilanından 1931 li yıllara kadar izlenen liberal ekonomi politikasında, ekonomik bağımsızlığın elde edilmesi için ulusal sanayinin yaratılmasının gerekliliğini gören Cumhuriyet yönetimi 28 Mayıs 1927 tarihinde 1055 sayılı Teşviki Sanayi Kanununu uygulamıştır. Bu dönemin sanayi politikası yaklaşımını belirleyen bu kanuna göre,

1- Devlet arazisinden 10 hektara kadar bedelsiz, özel şahıs arazilerinden ise kamulaştırma sureti ile arsa tahsisi ve ayrıca alt yapı yatırımları için kolaylıklar sağlanması,

2- Kazanç ve gümrük vergileri başta olmak üzere resim ve harçlardan muaflik,

(2) Y. Ülken, A.g.e., s.18.

3- Ulaşım tarifelerinde % 10 indirim

4- İthal mallarından % 10 oranında fiyattan fazla olmamak üzere kamu kesiminde yerli malı kullanma zorunluluğu

5- Devlet tekelindeki bazı malların teşvik tedbirlerinden yararlanan kuruluşlara indirimli olarak satılmasıdır(3).

1927 yılında çıkan Teşviki Sanayi Kanununun girişimcilere sağladığı ayrıcalıklar üç grupta toplanabilir. Birinci gruptaki ayrıcalıklar yatırım ve üretimin maliyetini düşürücü ayrıcalıklar. İkinci tip ayrıcalıklar ise girişimcinin gelirini artırıcı ayrıcalıklar ve "bölgesel tekel" haklarının verildiği üçüncü tip ayrıcalıklar(4). Parasız arazi temini, hammadde ve resimlerinden muafiyetler birinci grup için, kazanç vergisinden muafiyet, yıllık üretim değerinin % 10 una varan primler ikinci tip ayrıcalıklara örnek gösterilebilir.

İktisat kongresinde alınan kararlar ve teşviki sanayi kanunu ile ekonomide sınıai yapının oluşturulması amaçlanmıştır. Ancak Lozan Andlaşması gereği, ülke sanayini yabancı etkilerden korumak için gümrük duvarlarının yükseltilememesi bunun yerine ekonomi içinde sınıai üretiminin dışa göre pahalı olmasına rağmen, içte sanayinin teşvik edilmesi ile arzulanan gelişim sağlanamamıştır.

(3) U. Korum, "1923-1929 Döneminde Türkiye'de İmalat Sanayii ve Sanayi Politikaları", Ankara, 1982, s.75.

(4) İ. Tekeli, S. İlkin. 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, Ankara, 1977, s.66.

Özel girişime getirilen teşviklerde beklenen yarar elde edilemeyince devletin ekonomik yaşamda etkin olması istenerek doktriner nitelik taşımayan devletçilik uygulamasına geçilmiş ve planlı gelişim esas alınmıştır(5). Özel girişimin teşvikinde içeren devletçilik uygulamasında tarıma kıyasla sanayileşmeye öncelik verilmesi, sanayileşmede devletin ve iktisadi devlet teşekküllerinin öncülüğü stratejisinin benimsendiği ve dış ticaretin sınırlı düzeyde tutularak yabancı sermayeden kaçınıldığı dönemde, dünya ekonomik konjonktürünün gerileyerek yaşanan 1929 buhranı Türk ekonomisinde etkilemiş ve devletin ekonomik yaşamda etkinliğinin artmasını zorunlu kılmıştır.

Dönem içinde hazırlanan iki sanayi planında uygulaması öngörülen yatırım projelerinin tümünün yapılabilirlik hesaplarına ve yer seçimine ait alternatif tercihlerinin karşılaştırma yöntemlerine yer verilmiştir(6). 1934-1938 yılları için uygulanan birinci sanayi planının amacı sürüp giden ^{genel} bunalım nedeniyle çözümü güçleşen döviz darboğazını aşmak, hammaddelerin dünya piyasalarında gittikçe düşen fiyatları karşısında Türk işçi ve çiftçisine daha kârlı çalışma alanları bulmak ve genel konjonktür nedeniyle ihtiyaç duyulan araç ve gereçlerin çok uygun koşullar ile sağlanmasına olanak bulmak(7). Birinci sanayi planında; dokuma, maden, selüloz, seramik ve kimya sektörleri esas alınmıştır.

(5) M. Altıntaş, Türkiye'de Planlı Kalkınma ve Uygulama Sonuçları, Ankara, 1978, s.121.

(6) A.N. Ölçen, "1923-1935 Döneminde Birinci ve İkinci Sanayi Planları", Ankara, 1982, s.140.

(7) A.N. Ölçen, A.g.e., s.140.

Birinci sanayi planında öngörülen hedeflere belirlenen zamandan önce ulaşılmamasından sonra 1938-1942 yıllarını kapsayan ikinci sanayi planı hazırlanmıştır. Planda enerji, petrol, azot, deniz ürünleri ve afyon sanayi stratejik sektörler olarak belirlenmiş, birinci sanayi planında öngörülerek kurulmuş sanayilerin üretimini aramalı olarak işleyecek sanayi kollarının kurulması öngörülmüştür(8).

1- Birinci sanayi planından farklı yapıya sahip ikinci sanayi planında iktisadi yapı ve koşullarımıza uygun olup büyük sermaye ve teknik güce gerek gösteren ilkel maddesi bütünü ile ülke içerisinde yetişen sanayi esas alınmıştır.

2- Ülke içinde sürümü az fakat dışarda büyük tüketim alanı olan madenlerimiz gerek ilkel gerekse yarı ilkel olarak dış satıma elverişli duruma getirilecek.

3- Ülkenin enerji gereksinmelerinin geniş ölçüde karşılanması için büyük termik santralı kurularak sanayiye akım verilecek ve böylece ülkede ulusal savunma ve ekonomik bağımdan uygun sanayi merkezleri yaratılacaktır.

4- Makine sanayine bir başlangıç olmak üzere, birinci sanayi planına göre kurulmakta olan Karabük Demir ve Çelik fabrikalarının yarı mamul maddelerini işleyecek fabrikalar teklif edilmiştir(9).

Ana hatları yukarıda ortaya konulan ikinci sanayi planında açık olarak görüldüğü gibi ülke içinde bulunan

(8) N.Kuyucuklu, Türkiye İktisadi, İstanbul, 1983, s.205.
(9) M.Altıntaş, A.g.e., s.123.

kaynakların üretime sokulması amaçlanmış ve ithal ikamesi yoluna gidilerek içe dönük üretim öncelenmiştir, diğer yandan ülke içinde üretilen hammaddelerin olduğu gibi değil mümkün olduğunca ara girdi ya da son kullanım maddesi şeklinde ihraç edilmesi amaçlanmıştır. Bu arada sanayinin ihtiyaç duyduğu enerjinin üretilmesi ve kalkınmanın başlaması ile sosyo-ekonomik gelişime paralel kentleşmenin ve kentlerin sanayi merkezlerine dönüştürülmesi amaçlanmıştır.

Dönem içinde, sanayinin ekonomik işleyişte etkinlik kazandırılmasına yönelik olarak uygulanan teşvik tedbirleri ile ekonomide özellikle tüketim mallarına dönük bir sanayinin kurulması sağlanmıştır.

Sanayinin gelişmesi için gerekli olan finansmanın sağlanmasına yönelik olarak 1924 yılında İş Bankası, 1925 yılında Türkiye Sanayi ve Maden Bankası, 1932 yılında Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası kurulmuştur(10).

Dönemin ikinci yarısı olarak kabul edilebilecek olan Atatürk döneminden sonra öncekine göre daha katı denilebilecek devletçilik uygulamasına geçilmiş ikinci sanayi planının uygulaması durdurulurken sanayii teşvik edici çalışmalardan kaçınılmıştır. Dönem içinde yaşanan İkinci Dünya Savaşı nedeniyle ekonomik gelişme zayıflamış ve negatif bir gelişme gözlenmiştir.

(10) Ülken, A.g.e., s.86.

B- 1950-1970 Dönemi

1950-60 döneminin iktidarı sanayileşmede izleyeceği politikaları özel girişimin ve sermayenin yetip erişemeyeceği, yahut yeterli kâr görmediği için girişemeyeceği, ancak bütün ekonomik faaliyetlere etkin olarak ve ülke savunmasını sağlayacak anlamda girişimlerde bulunmak özellikle temel sanayii ve büyük enerji santrallerini kurmak ve altyapı yatırımlarını gerçekleştirmek, liberal ekonomik görüşler doğrultusunda özel girişime ağırlık vermek, bunun yanında ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde dış yardımlardan ve yabancı sermayeden azami ölçüde yararlanmak şeklinde belirlenmiştir.

Devlet girişimlerinin faaliyetleri temel sanayi ve altyapı ile sınırlandırıldığı bu dönemde, ağır sanayi niteliği ağır basan devlet girişimi ile işletmeler kurulmuştur. (Demir Çelik tesisi). Dönem içinde özendirilecek sanayiler:

- 1- Memleketin hammaddesini kullanan
- 2- Toplumun zorunlu ihtiyaçlarını karşılayan
- 3- Ekonomide geniş istihdam olanaklarını sağlayan
- 4- Dünya piyasalarına göre kârlı olan
- 5- Tarım Sanayi
- 6-- Ulusal ekonomi açısından korunmasına gerek görülen küçük sanayi olarak, sıralanmaktadır(11).

Kapalı ekonomi ilkesinden ayrılarak açık ekonomiye yönelinen 1950-60 döneminde tarım kesiminin gelişmesi sanayileşme yanında ön plana çıkmıştır(12). Ekonomide tarım kesiminin arzının azlığı dikkate alınarak bu kesime destekleme alımlarının uygulanması ekonomide kısa sürede kendini belli etmiş ve nisbi canlanma göstermiştir.

Ülke içinde sınıai yapının kurulmasından öte, uluslararası ekonomileri tamamlar nitelikteki stratejiye uygun olarak ülke içindeki hammaddelerin kullanılmasını gerçekleştirecek ve iç talebi karşılayacak olan sınıai kurumlarının oluşturulması için ithal ikamesi yolundan gidilmiştir. Bu süre içinde özellikle imalat sanayi içinde, tüketim malları sanayi gelişmiştir.

1951 yılında yabancı sermayeyi çekebilmek amacıyla 5821 sayılı "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu" çıkarılmıştır. Kanunun birinci maddesinde

"Memleket ekonomisinin kalkınmasına yardımcı mahiyette olmak, Türk özel sermayesini açık işlerde kullanılmak, herhangi bir tekel ve ayrıcalık vermemek kaydı ile sanayi, enerji maden, ulaştırma ve turizm sahalarına yatırılmak üzere getirilecek yabancı sermayeye kâr transferi olanağı tanınmıştır"(13).

(12) M.Hiç, Türk Ekonomisinin Analizi, İstanbul, 1980, s.11.
 (13) T.Tayanç, A.g.e., s.147.

1950-1960 yılları arasında Türkiye'ye gelen yabancı sermaye teknoloji, büyük sermaye ve teknik bilgi gerektiren alanlardan çok kısa sürede kârlılığı yüksek ve yakın pazar için üretim yapmaya dönük alanlara ilgi duymuştur.

Bu dönemde dış yardımlar ve tarım üretimindeki gelişmenin yarattığı artık değer sosyal alt yapı ve sanayiye kanalize edilmiştir. Karayolları yatırımlarına önem verilerek bölgeler ve merkezler birbirine bağlanmak sureti ile birarada sağlamaya çalışılan çok sayıda baraj inşasına başlanmıştır(14).

1960 yılında yönetime el koyan Silahlı Kuvvetler ile ara dönem yaşayan Türkiye'de, 1950-1960 yılları arasında ekonominin planlı bir yapı içinde gelişmesi üzerine yoğunlaşan düşünceler ile 1960 dan günümüze değin olan süreç içinde, beşer yıllık dört plan uygulanmıştır. Planların ilke ve amaçlarında sanayileşmenin gereği belirtilmiştir.

Planlarda beliren ortak nokta, uzun dönem kalkınmasını mutlaka sanayileşme ile gerçekleştireceğidir. 1963-1967 yıllarını kapsayan B.B.Y.K.P'ninde, kalkınmanın uzun sürede devamlılığını sağlamak, temel mallar ve hizmetler üretimini uzun süreli ihtiyaçları karşılayacak düzeyde tutmaya bağlı olarak geniş anlamda temel yapı yatırımlarına ağırlık verilmiştir(15).

(14) D.Sağlam, Türkiye Ekonomisi Yapısı ve Temel Sorunları, İstanbul, 1978, s:86.

(15) D.P.T. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1963, s.203.

Plan döneminde GSMH'nın % 18.9 nün yatırımlara ayrılması, yatırımlar içinde GSMH'nın % 16.9 ununda imalat sanayiine ayrılması öngörülmüştür. Ayrıca planda gözetilecek ana ilkeler ise şöyle belirlenmiştir;

1- Sanayiye konu olan her malın ülke ekonomisi içinde üretilmesi amaç değildir.

2- Milli geliri artıracak ve refah düzeyini yükseltecek konularda karşılaştırmalı üstünlük analizlerinin olumlu sonuç verdiği görülen alanlarda üretimi geliştirme yoluna gidilmiştir.

3- Yeteri kadar ve istenilen nitelikte yerlisi yapılan malların ithalatının koruma hedeflerine uygun şekilde denetlenmesine veya tümden yasaklanmasına gidilecektir.

4- Yerli ürün fiyatlarının uluslararası fiyatların üzerinde oluşmasının önlemek için denetimli rekabet malları ithalatına gidileceği kabul edilmiştir(16).

Plan dönemi içinde sınai faaliyetlerin belli merkezlerde yoğunlaşmasını, kalkınmanın bölgelerarasında dengesizliğini önlemek plan hedefini oluşturmuştur. Ekonomi içinde kurulacak sınai tesislerin ekonomik büyüklükte olması istenirken, atıl kapasite yaratmamak için ülke ekonomisinin içinde fazla kapasiteye sahip bulunan alanlarda üretime devam edilmesi gözönünde tutulmuştur.

Plan hedeflerine bağlı olarak tüketim malları üreten sanayilere yapılacak harcamadan ileriki yıllarda yaratacağı gelir artışlarının büyük bir kısmını yatırım mallarına

yönelmek planının ana ilkesi olarak benimsenmiştir(17).

Gelir düzeyinin yükselmesi ekonomi içinde tüketim mallarına olan talebi artırır. Bu nedenle ekonomide üretilen tüketim malları arzının uygun bir düzeyde ve gerekli zamanda sağlanması gerekir.

Plan dönemi içinde tüketim mallarının toplum ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde düzenlenmesi kalkınma planının temel dengesi olmuştur. Kalkınma çabasına paralel olarak ithalatta yeni artışların olacağı planda öngörülmüştür. Yeni yatırımlar ve bugünkü tesislerin bakım ve devamı önemli ölçüde yatırım malı talebi yaratacaktır. Gelişen sanayinin daha çok yerli hammadde talep edecek şekilde kurulmasına ve devamına ancak yurt dışında rekabet edebilecek sınai ürünlerin üretiminde kullanılan hammaddelerin ithaline izin verileceği planda yer almıştır. Beş yıllık dönemi kapsayan birinci kalkınma planında geliştirilmesi gerekli bulunan sınai dallarında kredi olanaklarının sağlanmasında kolaylık gösterileceği, sınai ürünlerinin ihracatının artırılması ve maliyetinin dolayısı ile de fiyatının düşürülmesine yönelik önlemlerinin alınacağı planda belirtilmiştir.

Planda sanayileşme ilke olarak belirtilirken sanayi kesiminin alt sektörleri itibarı ile, tüketim malları sanayinin üretimini çeşit ve miktar olarak artırılacağı, ara

(17) D.P.T. Birinci, s.210.

malları sanayinde temel ve ara girdi olarak kullanılan girdilerin ülke içinde üretilebileceği sonucuna varılırken, yatırım malları sanayi, bulunulan dönemde ve gelecekteki teknolojik düzey göz önüne alınarak ileriki plan dönemlerine bırakılmıştır.

1967-1972 yıllarını içeren İ.B.Y.K.P da sanayi sektörüne verilecek süreklilik özelliği yatırımların önemli bir kısmını bu sektöre yönelmesini ve çeşitli tedbir ve politikaların bir arada ve tutarlı olarak uygulanmasını gerektirmektedir. Bu dönemde özellikle yatırım ve ara malları üreten temel ve stratejik sanayilerin kurulması öngörülmüşken lüks tüketim malı üreten sanayi dallarının teşvik edilmeyeceğidir(18).

Plan döneminde ekonominin dış kaynaklara bağıllık derecesinin azaltılması amaçlanmış ve ekonomik gelişme yanında yapısal değişiklik öngörülmüştür.

İmalat sanayi, İ.B.Y.K.P da gelişmesine öncelik tanınan sektör olmuştur. Plan dönemi içinde artacağı kabul edilen G.S.M.H. nin % 38.6 sının imalat sanayinde programlanan gelişmelerle sağlanacağı öngörülmüştür.

Planın ana ilkeleri;

- 1- Ekonomide kurulmağa başlanan genç sanayilerin korunması

(18) Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 50. Yılda Türk Sanayi, Ankara, 1973, s.445.

2- Yeni kurulacak sınıai tesislerin asgari ekonomik ölçek düzeyinde kurulması esastır.

3- Sınıai kompleks niteliğini taşıyan tesislerde nihai ürün kademelerinden başlanacak yeterli talep düzeyine ulaştıkça ara birimlerin kurulması ve gerekli olan ara malı ithalatının yapılması benimsenmiştir(19).

Dış talebi olan sınıai dallarının ürünlerinin olabildiğince yurt içinde üretilerek ara ve son kullanım maddesi olarak ihraç edilmesi şeklinde ana hedef belirlenmiştir. Sanayileşme konusunda özel yabancı sermayeden faydalanabilmek için uygulanan mevzuatın ruhuna uygun olarak yapılacak bu girişimler Türk ekonomisine en yararlı alanlara yöneltilirken, özel yabancı sermayenin Türk girişiminin teknik bilgi, sanayi dallarına kabul edilmesini özel bir dikkat gösterileceği planda belirtilmiştir(20).

Sanayileşme, hızlı bir kalkınmayı gerçekleştirebilmek ve bu hızı artırarak devam ettirebilmek için şarttır. Uygulanan birinci ve ikinci planlar ve sonraki planlarda da kalkınmanın sanayileşme ile birlikte gerçekleşeceği uzun dönemde sanayileşmenin zorunlu olduğu belirtilmiştir. İncelenen planlarda beliren ortak noktalar, iç piyasalara dönük olmak üzere ithal ikamesi yapan sınıailere ağırlık verilmiştir, kurulan sınıai tesislerin dış rekabete anında açılıp yıpranmasını önlemeye yönelik olarak yüksek gümrük duvarları arkasında korunmuştur.

(19) DPT.İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1967, s.363.

(20) Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 50 Yılda Türk Sanayi, Ankara, 1973. s.445.

İ.B.Y.K.P'ı boyunca ithal ikamesi, yatırım malları ve ara malları üretimine ağırlık verilmediğinden, sanayileşme, yeni yatırımların ithalatı artırmayı devam etmesine, genç sanayilerin ara malı ithalatında büyük sıçrama yapmasına neden olmuştur. İthal ikamesi özellikle tüketim malları sanayini geliştirirken, ara ve yatırım malları sanayileri zayıf kalmış ve bu sektörlerin ithal ihtiyacını artırmıştır. Tüketim mallarının iç talebi hacim ve bileşimi sürekli olarak büyümüş ve gelişmiştir(21).

C- 1970 den Günümüze Kadar Olan Dönem

Birinci ve ikinci planlardan sonra uygulamaya konulan Ü.B.Y.K. planında, sanayileşme amacı daha çok tüketim malları sanayiine dönük nisbeten geri üretim teknolojileri kullanan genellikle küçük üretim birimlerinden kurulu Türk Sanayiinde yapısal bir değişikliği ifade etmektedir. Bu yapısal değişiklik ileriye ve geriye besleme etkisi güçlü ara malları sanayileri ile teknoloji üretiminde itici ve yönlendirici bir niteliği olan aynı zamanda dış kaynaklara bağıllığı hafifleten yatırım malı ve mühendislik sanayilerine ağırlık verilerek bu dallardaki üretimin toplam sanayi üretimi içindeki payının artması ve bunların dış rekabete olanak verecek niteliklerde kurulup geliştirilmeleri sağlanacaktır(22).

(21) A.Kılıçbay, Türkiye Ekonomisi, Ankara, 1984, s.245.

(22) D.P.T. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1973, s.120.

Türkiye'de uygulanan kalkınma planlarında özellikle birinci ve ikinci beş yıllık planlarda geleneksel üretim sektörlerinden modern sektörlerle ve özellikle sanayiye geçişte, sanayi tesisleri, alt yapı, nitelikli işgücü ve girişimci faktörleri açısından belli bir birikim sağlanmıştır. Kalkınmanın sanayileşme ile eş anlama geldiği günümüzde, sanayileşmenin, GSMH da yer alan yatırımların belli bir oranının sanayiye kanallanması ile elde edilecek sınai üretimin yeterli olduğu söylenemez, sanayi kesimi içinde yer alan imalat sanayiini oluşturan tüketim, ara ve yatırım malları sanayilerinde ağırlığın, ara ve yatırım malları sanayilerinde olması gerekir.

Üçüncü plan, Türkiye'nin AET'na katılma yolundaki "siyasal tercihini" Türkiye'yi sanayileşme zorunluluğuna iten bir neden olarak görmekte ve bu tercihini Türkiye'nin AET içinde ekonomik, sosyal ve kültürel varlığını geliştirerek devam ettirebilmesi için topluluk ile gümrük birliğinin gerçekleşeceği 1995 yılına kadar sanayiini sağlam bir temele dayandırmasını modern teknolojileri etkin bir şekilde kullanma yanında bazı üretim dallarında yeni teknolojileri geliştirebilecek bir bilimsel ve teknik yaratıcılık aşamasına erişilmesi zorunlu kıldığı ileri sürülmüştür(23). AET ile yapılan ortaklık anlaşmasına göre Türkiye topluluğun tam üyesi oluncaya kadar geçecek süreç içinde belli bir sınai yapı oluşturacak gümrük birliğinin sağlanacağı 1995

(23) E.Han, Türkiye'de Sa....., s.70.

yılına kadar kademeli olarak ithalata uygulanan yüksek güm-rük duvarlarını alçaltacak ve içteki sanayinin topluluk üye-si diğer ülkelerin sınırları ile rekabet edebilir düzeye gelmesi sağlanacaktır.

Yapısal değişimin hedeflendiği dönemde ulaşılmak istenen düzey, doğal kaynakları değerlendiren ve ürünleri diğer sanayiler tarafından girdi olarak kullanılan ara malları sanayileri üretiminin artırılması yanında bu planı izleyen diğer planlar için daha fazla istihdam yaratan, ekonominin dışa bağımlılığını hafifleten ancak dış pazarlarda güçlü bir ticaret ortağı durumuna getirecek yatırım malları sanayilerinin kurulması için uygun bir gelişme ortamı sağlamaktır.

Üretim artışlarında hedef alınan ölçüde devamlılığın sağlanabilmesi bazı ara malı ve yatırım malı sanayilerinin yurt içinde kurulmasını gerektirmektedir. Üretim yapısında dikey entegrasyonun artırılması ve bu tip sanayilerin ekonomiye dinamizm kazandırma ve kalkınma potansiyelini artırma etkisinden yararlanılması zorunluluğu nedeniyle bu plan döneminde ara ve yatırım malları sanayileri içinde demir, çelik, makina, madeni eşya, taşıt araçları sektörleri, stratejik sektör olarak kabul edilmiş ve ithal ikamesine ağırlık verileceği belirtilmiştir(24).

İleri bir sanayileşme düzeyine erişmek, sanayileşme hızını ulusal sanayinin ara ve yatırım malları üretim

(24) DPT, Üçüncü Beş, s.893.

nının ve dış satıma yönelme gücünün artırılması, tarımda gelişme ile sanayileşmeyi ve sağlıklı kentleşmeyi tüm yurda yaygın olarak uyumlaştırmak şeklinde amaçlanan, 1979-83 yıllarını kapsayan dördüncü kalkınma planında, sanayileşme bir önceki plandaki gibi ülke içinde üretilen yerli girdileri değerlendiren dışa bağımlılığı azaltıcı ve sanayi ürünlerinin dış satımının artırılması yönünde bir tutum izleneceği planda yer almıştır(25).

1970'li yılların başında dünya ekonomisi bir bunalımın başlangıcını yaşıyordu, 1973-1974 petrol bunalımı, OPEC'in kurulması, petrol fiyatlarının aniden birkaç misli artırılması Türkiye ekonomisindeki dengeleri bozmuştur, ekonominin ihtiyacı olan petrolün, toplam ithalat değeri içindeki payı 1970 yılında % 7 den 1974'de % 20, 1978'de % 35 e yükselmiş petrol ithalatının gideri için ihracat gelirlerinin 1970-1973 arasında % 15 ini oluştururken bu oran 1974'de % 50, 1976'da % 57 ve 1978'de % 78'e çıkmıştır (26).

Petrol bunalımından gelişmiş batılı ekonomiler, ihraç ettikleri sınai ürünlerinin fiyatlarını yükselterek, artan maliyetlerini az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yansıtmışlardır. Gelişmekte olan Türkiye'de bir yandan petrol fiyatlarının yükselmesi ile doğrudan, diğer yandan da sanayiinde kullanmak zorunda olduğu ithal ettiği temel ve ara girdiler için yüksek fiyat ödeme zorunda kalması ye-

(25) DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1978, s.32.

(26) Y.Tezel, "Türkiye'de 1929-1978 Döneminde Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikaları," Ankara, 1978, s.19.

lu ile dolaylı yoldan etkilenmesi ekonomik gelişimi durdurmuş ve bu nedene bağlı olarak enerji ve döviz darboğazlarını yaşarken hızlı bir enflasyonist süreç içine girmiştir.

Ekonominin ara malları ve yatırım malları ile büyük ölçüde dışa bağımlı olması, sınıai üretimin iç piyasaya dönük karakteri, ihrac gücünün zayıflığı ve genellikle ekonominin döviz kazanma gücünün yetersiz olması 1974 sonrasında petrol şokunun büyük bir bölümünü ekonominin sırtına yüklemiştir(27). Enflasyonun önlenmesine yönelik olarak 24 Ocak 1980 yılında uygulamaya konulan ekonomi politikaları doğrultusunda hükümetin ekonomi felsefesi;

1- Ekonomide serbest girişim gücünden en iyi biçimde yararlanma isteği

2- Ekonomide devlet etkinliğinin azaltılması

3- Piyasa ekonomisinin varlığı

4- Dış ticarete ithal ikamesi yerine ihracata dayalı sanayileşmesi ilke olarak kabul edilmiştir.

1923 yılından 1980 yılına kadar geçen yaklaşık altmış yıllık dönemde sanayinin içe dönüklüğü esas alınmıştır, başka deyişle ithal ikamesine dayalı sanayileşme modeli benimsenen ekonomide, 24 Ocak kararları doğrultusunda ihracata yönelik sanayileşme modeline kayılmıştır. Ekonominin, ihrac bileşiminde sınıai ürün payının artırılması ve iç sanayinin dış rekabete açılması doğrultusunda ekonomi politikaları uygulamaya konulmuştur.

(27) A.Kılıçbay, A.g.e., s.183.

1985-1989 yıllarını içeren Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında;

1- Ekonominin üretim yapısı Türkiye'nin mevcut doğal kaynakları beşeri kaynak birikimi, insan gücü potansiyeli, kalkınmada öncelikli yönelere özellikleri, dış rekabet olanaklarına göre belirleneceği,

2- Yatırım politikasında, öngörülen üretim yapısının gerçekleştirilmesini sağlayacak ve ihracatı artıracak projelere önceliğin verileceği

3- Ödemeler dengesinin durumu dikkate alınarak, ithalatta koruma oranlarının kademeli olarak azaltılacağı ihracatın ekonominin ulaştığı gelişme düzeyi ile uyumlu bir yapıya kavuşturulması temel hedefler olarak belirlenmiştir(28).

Plan dönemi boyunca sanayinin, yıllık ortalama artış hızının % 7,5 olması, dönem sonunda toplam üretim içinde sanayinin % 47,8'den % 50'ye yükseleceği öngörülmüştür. Gelişmenin ağırlıklı sektörü imalat sanayi olacağı, mevcut sanayide teknoloji düzeyinin geliştirilmesi ve kapasite kullanımının artırılması birinci özelliğe sahip kılınmış olacağı ve bölgeler arası dengesizliğin yok edileceği plan taslağında yer almıştır.

Önümüzdeki beş yıllık dönem başlangıcında imalat sanayilerinin üretimin % 46'7 oluşturan tüketim malları sanayilerinin dönem sonunda % 40'a düşeceği, sırası ile ara mallarında % 40'lık payın değişmeyeceği, yatırım mallarında ise % 13.4 den % 15'e yükseleceği bu alt sektörde yılda

(28) Resmi Gazete, BBYKP, 23 Temmuz 1984, S.18467.

% 9.7 oranında geliŒeceđi öngörölmektedir(29).

1980 yılına kadar ithal ikamesi ağırlıklı izlenen politikalar sonucu ekonomide ileri teknoloji gerektirmeyen tüketim malları sanayii geliŒmiŒtir ve sınıai yapı ekonomik ölçekten yoksun küçük birimler üzerine kurulmuŒtur, piyasanın boyutuna göre üretim yapan ve dıŒ rekabetten yoksun olarak geliŒen sanayide ürün maliyetleri yüksektir. Ekonominin dıŒ pazara açılması ile ekonomi içinde yer alan sanayiler geniŒ pazarlara göre üretim yaparak üretim ölçeklerini büyütecekler ve birim başına maliyetleri düşürebileceklerdir. Bu arada ara ve yatırım malları sanayinin geliŒmesi sınıai üretimde kullanılan temel ve ara girdiler yönünden dıŒa olan bağımlılığı azaltabilecektir.

(29) Resmi Gazete, s.45.

III. BÖLÜM

TÜRK SANAYİNİN EKONOMİDEKİ YERİ

Bundan önceki bölümlerde Türk ekonomisinin, sanayileşmeye dayalı olarak kalkınma modelinin hangi koşullarda benimsendiği Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar olan süreç içindeki dönemlerde benimsenen temel ilke ve politikalar ortaya konulmuştur. Bu bölüm içinde dört başlık altında sanayileşmeye bağlı olarak, GSYİH da sanayinin payı, istihdama katkısı, dış ticarete sanayi kesiminin katkısı ve sanayinin üretim bileşimi tablolar aracılığı ile temel göstergeler incelenerek yaklaşık altmış yıllık dönemde ulaşılan düzey belirlenmeğe çalışılmıştır.

A. Gayri Safi Yurt İçi Hasılda Sanayinin Payı

Bu kısımda, ekonomideki mevcut faaliyet kollarında yaratılan katma değerlerin toplamı, aynı yılda elde edilen gayri safi yurt içi hasıla eşitliğinden hareket ile karşılaştırmalı statik analiz içinde ele alınıp incelenmiş ve oransal gelişimler ortaya konulmuştur. Hizmetler sektörü; inşaat, ticaret, ulaştırma, habercilik, bankalar ve diğer mali kurumlar, konut ve diğer hizmetleri içerirken, sanayi sektörü; madencilik, taşocağı, imalat sanayi, elektrik, gaz ve suyu içermektedir.

Çalışmanın ilk bölümlerinde açıklandığı gibi kalkınmanın başlangıcında tarım kesimi, GSYİH sının en büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Tablo III-I de görüldüğü gibi, Türk ekonomisinin kalkınmasının başlangıç yıllarında gayri safi yurt içi hasılda tarım kesimi büyük bir paya sahiptir, 1923-1950 dönemini kapsayan yıllar içinde sanayi kesimi başlangıçta % 13 lük bir paya sahip bulunurken dönem içinde ilke olarak gelişmesi kabul edilen sanayi kesiminin payı artmıştır. 1930 lara kadar izlenen liberal ağırlıklı politikalar sonucu olarak sanayi kesiminde belirlenen gelişim gerçekleşmemiştir. Bu yıllar içinde tarım kesimi hızlı bir gelişme göstermiştir, tablo III-I de izlenebileceği gibi tarım kesiminin GSYİH daki payı gelişim süreci başında % 39.3 den, 1930 da % 45.4 e, 1938 de % 40.2 ye yükselirken, aynı yıllarda sanayi kesiminin payı başlangıç yılında % 13 iken, 1930 da % 11.3 e düşmüş, 1938 yılında % 18.7 ye yükselmiştir.

1930 lu yıllar içinde özel kesimde içeren esnek devletçilik uygulamasına geçilerek, Birinci Sanayi Planının uygulanması ve söz konusu planda öngörülen hedeflere belirlenen zamandan önce ulaşılması, ekonomide özellikle sanayi kesiminde nisbi artışlara yol açmıştır. 1931 yılında % 12.6 olan sanayinin payı, 1934 yılında % 17.8 e ve Atatürk dönemi sonunda ise % 18.7 ye yükselmiştir.

1940 lı yıllar içinde öncesine göre daha katı denilebilecek devletçiliğin uygulanması ve ikinci sanayi planının uygulanmaması sanayi kesiminde ki gelişimi olumsuz yönde etkilemiş ve bu kesimin GSYİH daki payı azalmıştır.

Tablo III-1

Cari Üretici Gıyatları İle Kesimlerin G.S.Y.İ.H.
İçindeki Oransal Gelişimi

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam
1923	39.3	13.0	47.7	100
1924	47.2	9.7	41.1.	100
1925	47.7	9.6	42.7	100
1926	49.4	10.0	40.6	100
1927	41.0	12.9	46.1	100
1928	44.1	11.5	44.4	100
1929	51.6	9.8	38.6	100
1930	45.4	11.3	43.3	100
1931	45.3	12.6	42.1	100
1932	40.1	14.0	45.9	100
1933	37.6	16.1	46.3	100
1934	34.2	17.8	48.0	100
1935	35.4	18.0	46.6	100
1936	43.2	15.5	41.3	100
1937	40.9	18.2	42.7	100
1938	40.2	18.7	42.7	100
1939	39.1	16,4	42.7	100
1940	38.6	16.7	43.1	100
1941	37.0	9.4	53.6	100
1942	51.2	13.4	35.4	100
1943	56.5	10.7	32.8	100
1944	44.1	15.5	40.4	100
1945	38.4	16.3	45.3	100
1946	45.6	14.8	39.6	100
1947	38.5	15.4	46.1	100
1948 (1)	45.1	14.0	40.9	100
1949	40.1	14.9	45.0	100
1950	41.6	14.6	43.8	100
1951	44.7	13.3	42.0	100
1952	44.5	13.5	42.0	100
1953	44.9	15.5	41.6	100

1954	38.8	15.9	46.3	100
1955	38.8	16.6	45.6	100
1956	39.1	15,8	44.1	100
1957	41.7	15.8	42.5	100
1958	41.5	16,7	41.8	100
1959	37.1	18,0	44.9	100
1960	37.6	17.1	45.3	100
1961	35.4	17.9	46.7	100
1962	36.1	17.9	46.0	100
1963	33.7	18.9	47.4	100
1964	31.0	19.0	48.0	100
1965	31.5	20.0	49.5	100
1966	29.6	20.2	48.2	100
1967	29.3	21.1	49.6	100
1968	29.9	21.6	50.5	100
1969	27.9	22.4	50.7	100
1970	27.3	21.4	51.3	100
1971	27.3	21.8	50.9	100
1972 (2)	25.8	22.6	51.6	100
1973	25.3	21.8	52.9	100
1974	26.3	22.3	51.4	100
1975	26.8	21.6	51.6	100
1976 (3,4)	27.3	21.0	54.7	100
1977	25.9	20.7	53.4	100
1978 (5)	24.0	23.5	52.5	100
1979	22.3	24.4	53.3	100
1980	21.7	25.9	52.4	100
1981	21.0	27.5	51.5	100
1982	19.8	28.5	51.7	100
1983 (6)	18.3	29.8	51.9	100
1984 (7)	18.3	29.7	52.0	100

1)DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1983, Ankara, 1983, s.18.

2) DİE, Türkiye Milli Geliri Kaynak ve Yöntemler 1948-1973
Ankara, 1973, s.48.

3)İTO, İstatistik Rakamlarla Türkiye Ekonomisi, 1976, s.34.

4)İTO, İstatistik Rakamlarla Türkiye Ekonomisi, 1979, s.23

5)İSO, 1983 Yılı Başlarında Türkiye Ekonomisinin ve Seçilmiş
Bazı Ülkelerin Karşılaştırmalı Ekonomik Göstergeleri, 1983.

6)DİE, Türkiye İstatistik Cep Yıllığı, 1984, Ankara, 1984, s.97

7)İSO, 1985 Yılı Başında Türkiye Ekonomisi, İstanbul, 1985, s.6.

1950 seçimlerinde iktidarın değişmesi ile liberal ağırlıklı politikaların uygulanması ve sanayi kesimine göre tarıma önceliğin verilmesi ile birlikte o yılların tarımda iyi ürün alındığı dönem olması tarım ürünleri arzını artırırken bu kesimin GSYİH daki payında yükseltmiştir. Dönemin ikinci yarısında ise tarım kesiminin gerilediği görülmektedir. Tarım kesiminin payı, 1950-1960 arasında % 40 dan yaklaşık % 45 e kadar yükselmiş daha sonra % 38 e düşmüştür. Bu dönemde sanayi kesiminde ise daha çok sanayinin ihtiyacı olan enerji, ulaşım, hammadde gibi sınıai üretimde önemli olan unsurların sağlanmasına yönelik olarak temel alt yapı yatırımlarına ağırlık verilmiştir. Bu arada yerli hammadde kullanan, istihdam olanağı sağlayan sanayilerin teşvik edilmesi, sanayinin GSYİH daki payını 1950 de % 14.6 dan, 1959 da % 18 e kadar yükselmesini sağlamıştır.

1960 dan sonra, ekonomik kalkınmada beşer yıllık planların uygulanması ile birlikte uzun dönemli ve sürekli bir gelişim için sanayileşmenin ilke olarak benimsenmesine uygun olarak, milli geliri artıracak ve refah düzeyini yükseltecek alanlarda üretimin geliştirilmesi yoluna gidilmesi 1960 yılında GSYİH da % 17.1 olan sanayi kesiminin payı 1965 de % 20 ye ulaşmıştır, izleyen yıllarda da sanayi kesiminin nisbi payı artarak, 1975 yılında % 21.6 ya ve 1984 de % 29.7 ye yükselmiştir.

Tabloda görüldüğü gibi 1974 den sonra sanayinin gelişimi gerilemiştir, bu gerileme dünya ekonomisinde yaşanan petrol şoku ile beliren dar boğazların, diğer gelişmekte olan ülkeler gibi Türk ekonomisinde etkilemesine bağlı ola-

rak ortaya çıkmıştır.

Türk ekonomisinin, gelişim süreci incelendiğinde, zaman içinde sanayi kesiminin nisbi öneminin giderek arttığı ve buna karşılık tarım kesiminin GSYİH'nin belirmesindeki eski önemini kaybettiği söylenebilir. Buda çalışmanın ilk bölümünde ortaya konulmaya çalışıldığı gibi, Türk Ekonomisinin de kalkınma çabasının başlangıcında, tarım kesiminin etkin olduğu ve uzun süreli gelişim için sanayinin gerektirdiği koşulların süratle ekonomi içinde oluşturulmaya çalışıldığı gözlenmektedir.

B- Türk Sanayinin İstihdama Katkısı

Türkiye'nin ekonomik kalkınmasında sanayileşme sürecine paralel olarak sanayi kesiminin istihdama katkısında artmıştır. Tablo III-2 de beşer yıllık dönemler itibarıyla çalışan nüfusun sektörel dağılımı gösterilmektedir. 1955 yılı baz olarak alındığında çalışan nüfusun 805 bini sanayi kesimi tarafından istihdam edilmekte olduğu, bunun 1966 da 1304 milyon kişiye ve 1984 de 1967 milyon kişiye yükseldiği görülmektedir.

Oransal olarak sanayi genel istihdam içinde (bkz. Tablo III-3) 1955 yılında % 7 lik paya ^{sahip} iken izleyen dönemlerde bu oran artmış ve 1984 yılında % 12.5 e ulaşmıştır. Tarım 1955 baz yılında, istihdama % 82.3 oranında katkı

Tablo - III-3
Çalışan Nüfusun Oransal Gelişimi^{*}

Sektörler	1955	1961	1966	1971	1976	1981	1983	1984	1989 ^{**}
Tarım	82.3	78.0	73.6	65.0	63.0	62.2	61.1	60.0	54.7
Sanayi	7.0	9.4	9,7	11.3	12.0	11.6	12.3	12.5	13.9
Hizmetler	10.7	12.6	16.7	23.7	25.0	26.2	26.6	27.5	31.4
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100

* Bu tabloda yer alan değerler Tablo III-2 den hesaplanmıştır.

** 1989 da yer alan oransal değerler BİYKP nin hedefidir.

sağlarken, 1983 de yüzde 61.1 e gerilemiştir.

Sanayinin genel istihdam içindeki gelişimi zincirleme indeks olarak ele alındığında yılda ortalama yüzde 12.5 luk gelişim sağlanmıştır.

Tablo - III-4
Çalışan Nüfusun Zincirleme İndeksi

Yıllar	1955	1961	1966	1971	1976	1981	1983	1984
	100	146.5	110.5	116.5	115.9	100	107	102.9

Tablo III-2
Çalışan Nüfusun Sektörel Dağılımı
(Milyon Kişi)

Sektörler	1955(1)	1961(1)	1966(1)	1971(2)	1976(2)	1981(3)	1983(3)	1984(3)
Tarım	9446.1	9800.0	9901.4	8770.0	9280.0	9510.5	9450.8	9420.4
Sanayi	805.2	1180.0	1304.2	1520.0	1763.0	1771.0	1910.7	1967.3
Hizmetler	1227.3	1570.0	2229.7	3070.0	3667.0	3940.0	4215.2	4323.1
TOPLAM	11.478.6	12.550.0	13.435.3	113.480.014.710.0	15.231.0	115467.0	15.710.8	

- 1) DPT İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1968, s.129.
- 2) T.Ersoy. "İstihdam Sorunu ve İşsizliğin Araştırılması", İzmir, 1981, s.123.
- 3) ISO. 1985 Yılı Başında Türkiye Ekonomisi İstanbul, 1985, s.23.

Sanayi kesiminin istihdama her yıl ortalama yüzde 12.5 luk katkıdabulunması gerek 1950-1960 yılları arasında, ekonomide, geniş istihdam olanakları sağliyan sanayilerin teşvik edilmesi, gerekse planlı dönemde sınai yatırımların hız kazanması ve daha çok emek yoğun nitelik arzeden tüketim malları sanayinin gelişmesine bağlanabilir.

C- Sanayileşmeye Bağlı Olarak Dış Ticaretin Gelişimi

Ekonomik kalkınma süreci içinde, sanayiye dayalı bir gelişim modeli benimsendiğinde, ekonomi sanayinin ihtiyaç duyduğu temel hammadde, yatırım ve ara mallarını büyük ölçüde ithal etme gereğini duyacaktır, başka bir deyişle ekonomi sözü edilen girdiler açısından dışa bağımlı olacaktır ve bu bağımlılık ekonomi içinde sınai yapı belli bir düzeye gelene dek devam edecektir. Bilindiği üzere gelişmekte olan ülkelerin ithal gerekleri bu girdiler üzerinde yoğunlaşmışken ihracat kalemlerini, ilkel düzeyde işlenmemiş hammaddeler ve tarımsal ürünler oluşturur.

Aşağıda Türk ekonomisinin, sanayileşme süreci içinde dış ticaret ile sanayi kesiminin ilişkisi, önce ithalat ve ihracatın tümü üzerinden incelenecek daha sonrada plan dönemleri itibari ile imalat sanayinin dış ticarete ki yeri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Tablo III-5 de ihracatın madde gruplarına göre dağılımı dolar birimi üzerinden incelenmiştir. Tablodan da izlendiği gibi Türkiye ekonomisinde, sanayileşme süreci içinde ihracatın gelişiminde tarım kesimi değer olarak en büyük

tutara sahiptir. 1961 yılı baz alındığında tarım kesiminin yaklaşık 281 milyon £ lık ihracatına karşılık sanayi kesiminin ihracatı sadece 46 milyon £ kadardır. Görüldüğü gibi tarım kesimi yaklaşık olarak sanayi kesiminin yedi katı kadar ihracata katkı yapmıştır. Sanayileşmeye dayalı gelişim süreci ilerledikçe tarım kesimi ile sanayi kesimi arasındaki bu oranın azalarak sürdüğü görülmektedir. Türk ekonomisi içinde sınai yapı oturmaya başladıktan sonra sanayi ürünleri ihracatı hızlanarak artmıştır, ancak bu artış uzun yıllar tarım kesiminin gerisinde kalmıştır, bu ekonomide izlenen ithal ikamesi politikaların bir sonucudur. 1980 yılından sonra uygulamaya konulan ihracata dayalı sanayileşme modeli ile sanayinin dış pazarlara açılması ve ihracatta vergi iadeleri ile sanayinin desteklenmesi, sanayi ürünleri ihracatını artırmış ve tarım kesimi ihracatını aşmaya başlamıştır. 1980 yılında sanayi ürünleri ihracatı yaklaşık olarak bir milyar £ a ulaşmış, 1982 de 3.5 milyar £, 1984 yılında 4.8 milyar £ olarak gerçekleşmiştir. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında sanayi ürünleri ihracatınının 1989 yılında 9.5 milyar dolara ulaşması hedeflenmiştir.

Tablo III- 5

İhracatın Madde Gruplarına Göre Dağılımı (bin \$)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Maden	Toplam
1961	281878	46269	18593	346740
1962	303691	60930	16576	381197
1963	284248	73279	10560	368087
1964	311482	84349	14940	410771
1965	351962	90797	20979	463738
1966	379069	88284	23155	490508
1967	420399	81200	20735	522334
1968	406576	63788	26055	496419
1969	405016	96153	34865	536834
1970	442554	100495	45427	588476
1971	491304	136399	48899	676602
1972	607388	227327	50254	884969
1973	831967	428651	56465	1317683
1974	851875	592037	88208	1532182
1975	792631	502878	105566	1401075
1976	1254408	595789	110017	*1960214
1977	1041401	585774	125135	1753026
1978	1542763	621264	124155	1288162
1979	1343642	785083	132480	2261195
1980	1771742	1047386	193406	2910122
1981	2219409	2290120	190990	4684849
1982	2141214	3429439	175320	5745973
1983(1)	1610513	3266487	177154	5054154
1984	1311652	4860081	196840	6369013
* 1989(2)	1669290	9601040	329670	11600000

Kaynaklar: 1) Türkiye İstatistik Yıllığı 1983, Ankara, 1983, s.114.

2) Resmi Gazete, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Taslağı, 23 Temmuz 1984, sayı 184467.

* 1989 yılı için verilen değerler. Beşinci plan taslağında hedeflenen değerler olmaktadır.

Tablo-III-6 da sanayi ürünleri ihracatının toplam ihracat içindeki payı ortaya konulmuştur. 1961 yılında sanayi kesiminin toplam ihracat içindeki payı yüzde 13.3 iken, 1966 yılında yüzde 17.9 a, 1976 da yüzde 30.4 e yükselirken, 1980 den sonra sınıai ürünlerin toplam ihracattaki payı hızla yükselmeye başlamış, 1984 te yüzde 76.3 olarak gerçekleşen payın 1989 yılında yüzde 82.7 olacağı BBYKP da öngörülmüştür.

Tablo - III-6

Sanayi İhracatının Sektörel Olarak Oransal Gelişimi

Yıllar	Tarım	Sanayi	Maden	Toplam
1961	81.2	13.3	5.5	100
1966	77.2	17.9	4.9	100
1971	72.6	20.1	7.3	100
1976	64.0	30.4	5.6	100
1981	47.3	48.8	3.9	100
1982	37.2	59.7	3.1.	100
1983	31.8	64.6	3.6	100
1984	20.6	76.3	3.1	100
* 1989	14.4	82.7	2.9	100

* 1989 yılı BBYKP taslağının hedefi olarak belirlenmiştir.
Tabloda yer alan değerler, Tablo III-5 ten hesaplanmıştır.

Türkiye'nin ekonomik kalkınmasında, sanayi kesiminin başlangıçta, ihracat içinde önemli bir paya sahip olmadığı, ihracatın büyük bir bölümünü tarımsal ürünlerin oluşturduğu tablolardan görülmektedir. Ancak gelişim sürecinde sanayi kesimi nisbi önemini artırırken ihracatta da önemli bir paya sahip olmaya başlamıştır. İhracatta sanayi ürünlerinin payının artması tek başına sanayileşme göstergesi olarak kabul edilemez. Göstergelerin anlamlı olabilmesi için ihracat içinde imalat sanayi bileşiminin dikkate alınması gereklidir, bu nedenle Türkiye'nin sanayi ürünleri ihracatında imalat sanayinin yeri tablo III-7 de ortaya konulmuştur.

1962 yılında, imalat sanayi ihracatında, tüketim malları sanayinin payı yüzde 93.5 iken, 1972 de yüzde 69.4 e, 1983 de yüzde 60.1 e düşerken, 1989 yılında yüzde 61.4 olması hedeflenmiştir (bkz. Tablo III-7). Ara malları sanayinin, imalat sanayi ihracatındaki payı baz yılı olarak alınan 1962 yılında yüzde 6.4 den, 1972 de yüzde 20.9 a, 1983 yılında yüzde 31.2 ye ve Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında yüzde 25.9 olması hedeflenirken, yatırım malları sanayinin ihracattaki payı başlangıçta yüzde 0.1 iken, 1984'de yüzde 10.3 e kadar yükselmiş ve son planda yatırım malları ihracatının, imalat sanayi ihracatındaki payının yüzde 12.7 olması hedeflenmiştir.

Tablo III-7
İmalat Sanayi İhracatının Gelişimi (Milyon TL)

İmalat Sanayi	1962	%	1967	%	1972	%	1977	%	1978	%	1983	1%	1984	%	1989	%
Tüketim Malları Sanayi	2298.5	93.5	2152.3	83.5	4853.3	69.4	26000.6	82.3	289031	68.7	607616	60.1	751258	58.8	1323710	61.4
Ara Malları Sanayi	158.4	6.4	374.7	14.5	2013.4	28.8	4786.1	15.1	122997	29.3	314455	31.2	395386	30.9	557691	25.9
Yatırım Malları Sanayi	0.6	0.1	50.5	2.0	26.5	1.8	778.7	2.6	8153	2.0	87820	8.7	130623	10.3	269520	12.7
TOPLAM	2457.5	100	2577.5	100	4833.2	100	31565.4	100	420181	100	1009891	100	1277267	100	2150921	100

Tabloda yer alan değerler, Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarından derlenmiştir.

1962 - 1967 yılları 1965 fiyatları ile

1972 yılı 1971 fiyatları ile

1977 yılı 1978 fiyatları ile

1978 -1983 - 1984-1989 yılları 1983 fiyatları belirlenmiştir.

1989 yılı değerleri, Beşinci Beş Yıllık Plan Öngörüleridir.

Tabloda yer alan değerler izlendiğinde, 1984 yılına kadar süren yaklaşık yirmi yıllık dönem içinde tüketim malları sanayinin ihracatı toplam sanayi ihracatının içinde en büyük paya sahip olmuştur. Bu olgu bir önceki bölümde de açıklanmış gibi Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren dışa kapalı ve ithal ikamesi uygulamaları nedeni ile Türk ekonomisi içinde tüketim malları sanayinin gelişmiş olmasına bağlanabilir. Ayrıca ÜBYKP nında, tüketim malları sanayine dönük, nisbeten geri üretim teknolojileri kullanan, genellikle küçük üretim birimlerinden kurulu Türk sanayiinde yapısal değişikliğin hedef alınması ve buna bağlı olarak ileriye ve geriye besleme gücü yüksek ara malları ve yatırım mallarına ağırlık verilmesi söz konusu dallarda sınai üretimi artırmış dolayısıyla imalat sanayi ihracatında, ara malları ihracatının nisbi payı artarken, yatırım malları ihracatında da nisbi olarak, özellikle 1978-1983 yılları arasında sıçrama gerçekteşmiştir.

Türk sanayinin dış ticaretteki yeri ihracat yönünden yukarıda açıklanan gelişim izlenirken, ithalat açısından başlıca sanayi maddelerinin ithalatı ve toplam ithalattaki payları incelenmiş ayrıca plan çerçevesinde imalat sanayi ele alınmıştır.

Tablo III-8 de sanayide kullanılan temel ve ara girdilerin ithalatındaki gelişmeler yer almaktadır. Türk ekonomisi, sanayi lehine bir gelişim gösterirken, ithalatın büyük ölçüde sanayi maddeleri üzerinde yoğunlaştığı ve ara yatırım malları girdisi niteliği taşımakta olduğu görülmek-

Tablo III - 8
Başlıca Sanayi Ürünleri İthalatı ve Oransal Gelişimi (Milyon \$)

Maddeler	(1)										(2)																																									
	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984																								
Makinalar	327	28.00	499	33.00	634	31.13	811	21.80	1257	26.07	1344	26.91	1351	23.72	1015.8	18.10	1203.3	23.73	1150.9	13.06	157.0	83.80	1702.2	9.24	1851.0	20.04	327	28.00	499	33.00	634	31.13	811	21.80	1257	26.07	1344	26.91	1351	23.72	1015.8	18.10	1203.3	23.73	1150.9	13.06	157.0	83.80	1702.2	9.24	1851.0	20.04
Demir Çelik	132	11.27	145	9.68	247	12.13	531	14.27	679	14.08	546	10.93	690	12.11	409.0	7.28	347.3	6.85	471.4	5.35	606.6	7.02	593.0	6.70	677.0	7.33	132	11.27	145	9.68	247	12.13	531	14.27	679	14.08	546	10.93	690	12.11	409.0	7.28	347.3	6.85	471.4	5.35	606.6	7.02	593.0	6.70	677.0	7.33
İnc Boyalar	108	9.22	150	9.94	179	8.79	280	7.5	424	8.79	459	9.19	443	7.78	430.0	7.66	419.0	8.26	595.0	6.76	824.0	9.54	708.0	8.00	875.6	9.48	108	9.22	150	9.94	179	8.79	280	7.5	424	8.79	459	9.19	443	7.78	430.0	7.66	419.0	8.26	595.0	6.76	824.0	9.54	708.0	8.00	875.6	9.48
Ulaştırma Araçları	107	9.13	165	10.9	213	10.45	246	6.6	332	6.88	518	10.37	573	10.06	378.0	6.73	283.6	5.59	261.0	2.96	384.0	4.44	611.7	6.91	496.0	5.37	107	9.13	165	10.9	213	10.45	246	6.6	332	6.88	518	10.37	573	10.06	378.0	6.73	283.6	5.59	261.0	2.96	384.0	4.44	611.7	6.91	496.0	5.37
Mensucat İplik	41	3.5	54	3.5	59	2.6	105	2.8	118	2.44	107	2.14	109	1.91	71.0	1.26	85.8	1.69	134.0	1.52	154.0	1.78	186.0	2.10	239.0	2.58	41	3.5	54	3.5	59	2.6	105	2.8	118	2.44	107	2.14	109	1.91	71.0	1.26	85.8	1.69	134.0	1.52	154.0	1.78	186.0	2.10	239.0	2.58
Sunî Plastik	43	3.67	56	3.7	71	3.4	135	3.6	152	3.15	193	3.66	266	4.67	154.0	2.74	145.7	2.87	182.9	2.07	241.0	2.79	237.4	2.68	251.6	2.72	43	3.67	56	3.7	71	3.4	135	3.6	152	3.15	193	3.66	266	4.67	154.0	2.74	145.7	2.87	182.9	2.07	241.0	2.79	237.4	2.68	251.6	2.72
Hayvansal ve Bitkisel Yedğler	17	1.45	18	1.19	3	0.1	17	0.4	123	2.55	104	2.08	21	0.36	35.0	0.62	74.7	1.47	123.7	1.40	105.6	1.22	103.3	1.16	94.2	4.01	17	1.45	18	1.19	3	0.1	17	0.4	123	2.55	104	2.08	21	0.36	35.0	0.62	74.7	1.47	123.7	1.40	105.6	1.22	103.3	1.16	94.2	4.01
Gübre	32	2.7	62	4.11	132	6.48	101	2.7	48	0.9	98	1.96	214	3.75	283.0	5.04	356.3	7.02	394.3	4.47	254.6	2.94	51.0	0.57	119.5	1.29	32	2.7	62	4.11	132	6.48	101	2.7	48	0.9	98	1.96	214	3.75	283.0	5.04	356.3	7.02	394.3	4.47	254.6	2.94	51.0	0.57	119.5	1.29
Diğer (Akaryakıt dahil)	364	31.08	358	23.7	504	24.75	1494	40.16	1607	33.34	1635	32.71	2027	35.59	1795.0	31.99	2153.8	42.48	4595.2	52.16	4477.4	18.56	4650.0	52.58	4631.0	50.14	364	31.08	358	23.7	504	24.75	1494	40.16	1607	33.34	1635	32.71	2027	35.59	1795.0	31.99	2153.8	42.48	4595.2	52.16	4477.4	18.56	4650.0	52.58	4631.0	50.14
TOPLAM	1171	100	1508	100	2036	100	3720	100	4820	100	4994	100	5694	100	5610.8	100	5059.5	100	8809.4	100	8634.2	100	8842.6	100	9235.5	100	1171	100	1508	100	2036	100	3720	100	4820	100	4994	100	5694	100	5610.8	100	5059.5	100	8809.4	100	8634.2	100	8842.6	100	9235.5	100

KAYNAKLAR : 1) T.J.B. Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri 1970 - 1974, Ankara, 1975, s.10.

2) T.J.B. Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri 1975 - 1982, Ankara, 1983, s.10.

3) T.J.B. Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri 1976 - 1983, Ankara, 1984, s.10.

tedir. 1971 yılından günümüze kadar, makina ithalatı gerek mutlak gerekse nisbi olarak en büyük paya sahiptir. 1971 yılının toplam ithalatının yüzde 28 ni oluşturan makina ithali, 1975 de yüzde 26, 1980 yılında ise yüzde 13 lük paya sahip olmuştur. Ara malları sanayinin bir dalı olan demir çelik ithali ise 1971 yılında 132 milyon £ dan, 1983 te 677 milyon £ a yükselmiştir, bu oransal olarak yüzde 11.27 den, yüzde 7.2 e düşmüştür.

İmalat sanayinin alt dalları itibarıyla yaptığı ithalat incelendiğinde nisbi olarak en büyük paylar ara malları ve yatırım malları sanayilerine aittir. 1962 başlangıç yılında ara mallarının nisbi olarak yüzde 37.3 lük payına karşılık yatırım malları ithalinin yüzde 58.3 olduğu, 1984 yılında da bu payların yaklaşık aynı düzeyde olduğu söylenebilir(bkz.Tablo III-9). Bu arada beşer yıllık dönemler itibarıyla 1962-1967 döneminde ara malları ithali yüzde 49.53 oranında artarken, yatırım malları yüzde 11.30 oranında artmıştır. Başlangıçtan günümüze kadar tüm dönem boyunca ara ve yatırım malları ithalinin payları ve oransal gelişimlerinin yüksek düzeyde devam etmesi, planlı kalkınma döneminde sanayi kesiminin dış rekabetten korunmasına yönelik olarak izlenen ithal ikamesi politikalarının bir sonucudur. Ayrıca dönemin başında planda yer almayan bir çok ürün çeşidinin özellikle tüketim mallarının, süreç içinde ekonomide üretilmesi ve bununda ara ve temel girdi gerektirmesine bağlanabilir.

Tablo III-9
İmalat Sanayi İthalatının Gelişimi (Milyon TL)

İmalat Sanayi	1962		1967		1972		1977		1978		1983		1984		1989					
	%	Oransal Gelişim	%	Oransal Gelişim	%	Oransal Gelişim	%	Oransal Gelişim	%	Oransal Gelişim	%	Oransal Gelişim	%	Oransal Gelişim	%	Oransal Gelişim				
Tüketim Mal- ları Sanayi	219.0	4.4	227.2	3.74	269.8	2.7	292.4	8.37	2590.0	4.4	4320.7	66.82	22853	2.2	37288	16.10	43294	3.3	68065	57.21
Ara Malları Sanayi	1837.6	37.3	2748.7	49.53	3944.4	40.2	5580.4	41.47	16641.5	28.8	39575.5	137.81	523997	52.2	640699	22.27	595244	45.8	747288	25.12
Yatırım Mal- ları Sanayi	2869.6	58.3	3193.0	11.30	5612.5	57.1	8817.0	57.09	98503.2	66.8	56294.1	46.20	457472	45.6	588126	28.56	664141	50.9	1.123181	69.12
TOPLAM	4925.2	100	6168.9	9826.7	100	14689.8	57734.7	100	100190.3	100	1004322	100	1266113	100	1304679	100	1938534	100	1938534	100

Tabloda yer alan değerler, Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarından derlenmiştir.

1962-1967 dönemi 1965 fiyatları ile

1967-1972 dönemi 1971 fiyatları ile

1972-1977 dönemi 1978 fiyatları ile

1978-1983-1984-1989 yılları 1983 fiyatları ile belirlenmiş olup, 1989 yılı değerleri, Beşinci Plan öngörüleri'dir.

D- Türk İmalat Sanayinin Üretim Bileşimi

Türk Ekonomisinde sanayileşme süreci içinde bundan önceki kısımlarda sanayinin GSYİH içindeki gelişimi, istihdama katkısı ve dış ticaretteki yeri ele alında, bu bölümde sanayii oluşturan alt sektörlerden imalat sanayinin üretim bileşimi incelenecektir. İncelemede önce 1962 yılından günümüze kadar ve bu arada 1989 BBYKP hedefleride dahil olmak üzere üretimin gelişimi tablo III-10 ve tablo III-11 yardımı ile yorumlanmaktadır.

Tablo III-10 a da, 1965 fiyatları ile belirlenen birinci dönemde imalat sanayinin toplam üretimi 1962 yılında 34291.8 milyon ₺ den, 1967 yılında 49444 milyon ₺ ye yükselmiştir, dönem başı ile dönem sonunda üretimde toplam yüzde 44.18 oranında bir artış gerçekleşmiş olup üretim artışı yıllıkortalama $(44.18/6): 7.36$ dır. Bu dönem içinde imalat sanayii oluşturan tüketim malları sanayi dönem başında 22523.7 milyon ₺ den dönem sonunda 28028 milyon ₺ ye yükselmiştir, üretim dönem boyunca yüzde 24.43 oranında artmıştır. Ara malları sanayisinde dönem başı ve sonu itibarıyla üretim 8120.8 milyon ₺ den 14598 milyon ₺ ye yükselmiştir ve yüzde 79.76 oranında artış göstermiştir, yatırım malları sanayinin üretimi ise 3647.3 milyon ₺ den 6818 milyon ₺ ye yükselmiş, toplam artış yüzde 86.93 olmuştur.

1967 ve 1972 yıllarını kapsayan ikinci dönem 1971 fiyatları ile belirlenmiştir(bkz.Tablo III-10.b). Bu dönemde imalat sanayinin toplam üretimi 62023.3 milyon ₺ den

113450.4 milyon ₺.ye yükselmiştir, toplam üretim artış yüzdesi 64.36 dır. Tüketim malları sanayinin üretiminin gelişimi 1967 de 36543.8 milyon ₺ iken bu değer 1972 de 53815.4 milyona yükselmiş olup yüzde 44.52 oranında üretim artışı sağlanmıştır, ara malları sanayinin dönem boyunca yüzde 82.92 oranında artarken, yatırım malları sanayinin dönem içindeki toplam üretim artışı yüzde 98.07 olmuştur.

1978 fiyatları ile belirlenen üçüncü dönem imalat sanayi üretimi 430768.2 milyon ₺ den 723954.4 milyon ₺ ye yükselmiş tüketim, ara ve yatırım malları sanayi sırası ile dönem içinde yüzde 51.94 oranında, 84.75 ve 99.43 oranında artmıştır.

Tablo III- 10.a

İmalat Sanayi Üretim Bileşimi ve Alt Dalları (Milyon ₺)

İmalat Sanayi Dalları	I.Dönem		Oransal Artış
	1962 1965 Fiyat. ile	1967	
<u>Tüketim Malları San.</u>	22533.7	28028.0	24.43
Gıda Sanayi	13637.5	17041.0	24.95
İçki Sanayi	514.8	647.0	25.67
Tütün Sanayi	2576.4	2440.0	-5.29
Dokuma Sanayi	5795.0	7900.0	36.32
<u>Ara Malları Sanayii</u>	8120.8	14598.0	79.76
Orman Sanayi	1401.1	1920.0	37.03
Kağıt Sanayi	297.0	370.0	24.57
Basım Sanayi	205.0	450.0	219.51
Deri ve Deri Ürünleri	172.0	500.0	74.41
Lastik Sanayi	122.0	980.0	803.27
Plastik Sanayi	-	360.0	-
Kimya Sanayi	1190.0	2220.0	86.55
Petro Kimya	-	-	-
Petrol Ürünleri San.	2633.1	2997.0	13.82
Gübre Sanayi	-	-	-
Çimento Sanayi	360.0	682.0	89.44
Pişmiş Kil ve Ürünleri	-	540.0	-
Cam Sanayi	201.7	467.0	231.53
Seramik Sanayi	28.9	112.0	387.54
Demir Çelik Sanayi	1100.0	2420.0	220.0
Demir Dışı Metaller San.	410.0	780.0	90.24
<u>Yatırım Malları Sanayii</u>	3647.3	6818.0	86.93
Madeni Eşya Sanayi	1440.0	2060.0	43.05
Elektriksiz Makina San.	462.0	1315.0	284.63
Tarım Alet ve Mak.San.	-	373.0	-
Elektrikli Makina San.	183.0	518.0	337.70
Elektronik Sanayi	134.0	212.0	58.20
Karayolları Taşıtları	1250.0	1874.0	49.92
Demiryolu Taşıtları	116.4	310.0	266.32
Gemi İnşa Sanayi	53.2	140.0	263.15
<u>Uçak Sanayi</u>	8.7	16.0	83.9
TOPLAM	34291.8	49444.0	44.18

Kaynak: DPT. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1968.

Tablo III-10.b

İmalat Sanayi Üretim Bileşimi ve Alt Dalları (Milyon ₺)

İmalat Sanayi Dalları	II.Dönem		Oransal Artış
	1967 1971 Fiyat.ile	1972	
<u>Tüketim Malları Sanayii</u>	36543.8	52815.4	44.52
Gıda Sanayi	20150.0	28169.0	59.79
İçki Sanayi	1213.9	1419.0	16.89
Tütün Sanayi	2614.9	4527.4	73.13
Dokuma Sanayi	12565.0	1870.0	48.82
<u>Ara Malları Sanayii</u>	24422.0	44675.0	82.92
Orman Sanayi	2644.7	3935.3	48.79
Kağıt Sanayi	673.0	1609.5	239.15
Basım Sanayi	605.0	1140.0	88.42
Deri ve Deri Ürünleri	1714.0	2251.0	31.27
Lastik Sanayi	1107.4	1590.0	43.58
Plastik Sanayi	513.4	1100.0	214.25
Kimya Sanayi	3232.1	6914.5	213.93
Petro Kimya Sanayi	77.4	491.9	635.53
Petrol Ürünleri	5378.2	10288.8	91.30
Gübre Sanayi	253.9	1006.7	386.10
Çimento Sanayi	978.8	1972.0	201.47
Pişmiş Kil ve Ürünleri	652.7	1138.7	74.46
Cam Sanayi	476.8	1202.2	252.14
Seramik Sanayi	215.0	358.2	66.60
Demir Çelik Ürünleri	4869.0	7884.1	61.92
Demir Dışı Metaller	1030.1	1794.1	74.08
<u>Yatırım Malları Sanayii</u>	8057.6	15960.0	98.07
Madeni Eşya Sanayi	2250.0	3500.0	55.55
Elektriksiz Makina San.	1617.3	2500.0	54.57
Tarım Alet ve Makina San.	607.7	1494.0	245.84
Elektrikli Makina San.	740.0	1235.0	66.89
Elektronik Sanayi	289.0	1108.0	383.40
Karayolları Taşıtları San.	2110.2	5248.0	248.70
Demiryolları Taşıtları	281.7	540.0	91.70
Gemi İnşaa Sanayi	161.7	335.0	207.17
Uçak Sanayi	18.0	19.1	6.11
TOPLAM	69023.3	113450.4	64.36

Kaynak:DPT. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1972.

Tablo III- 10.c

İmalat Sanayi Üretim Bilişimi ve Alt Dalları (Milyon ₺)

İmalat Sanayi Dalları	III. Dönem		Oransal Artış
	1972	1977	
	1978 Fiyat.ile		
<u>Tüketim Malları Sanayii</u>	244971.4	372210.8	51.94
Gıda Sanayi	170669.3	254268.9	48.98
İçki Sanayi	6842.1	10833.9	58.34
Tütün Sanayi	10701.0	19478.0	83.73
Dokuma Sanayi	56859.0	87630.0	54.12
<u>Ara Malları Sanayii</u>	128035.5	236546.9	84.75
Orman Sanayii	25009.0	35972.0	43.93
Kağıt Sanayii	6133.7	9666.8	57.60
Basım Sanayii	3359.2	11286.5	335.98
Deri ve Deri Ürün.San.	11552.9	20812.0	80.14
Lastik Sanayii	4605.7	7000.0	51.98
Plastik Sanayii	2945.0	6370.0	216.30
Kimya Sanayii	18763.7	32458.6	72.98
Petro Kimya	3937.2	11273.4	286.33
Petrol Ürünleri	4839.8	12923.6	267.02
Gübre Sanayi	2927.3	6353.1	217.02
Çimento Sanayii	6733.3	11054.5	64.17
Pişmiş Kil ve Ürünleri	5522.3	8620.1	56.09
Cam Sanayi	2812.6	5471.2	94.52
Seramik Sanayi	1321.4	3132.2	237.03
Demir Çelik Sanayi	21496.9	37837.8	76.01
Demir Dışı Metal.	6075.5	16315.1	268.54
<u>Yatırım Malları Sanayii</u>	57761.3	115196.7	99.43
Madeni Eşya Sanayi	14866.0	23671.0	59.23
Elektriksiz Makina San.	14266.0	26447.0	77.0
Tarım Alet ve Mak. San.	1007.0	1354.1	34.46
Elektrikli Makina San.	5014.0	14014.3	279.50
Elektronik Sanayi	1043.0	7186.0	688.97
Karayolları Taşıtları San.	18965.8	37340.0	96.88
Demiryolları Taşıtları	1550.2	2294.5	48.01
Gemi İnşaa Sanayi	970.8	3744.8	385.74
Uçak Sanayi	485.5	699.1	43.99
TOPLAM	430768.2	723954.5	68.06

Kaynak: DPT Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1978.

Tablo III- 10.d

İmalat Sanayi Üretim Bileşimi ve Alt Dalları (Milyon TL)

Tüketim Malları Sanayii	IV.Dönem		Oransal Artış
	1978	1983	
	1983 Fiyat.ile		
<u>Tüketim Malları Sanayii</u>	3023986	3886525	28.52
Gıda Sanayi	2057380	2706889	31.57
İçki Sanayi	97655	111136	13.80
Tütün Sanayi	166426	213711	28.41
Dokuma Sanayi	702525	854789	21.67
<u>Ara Malları Sanayii</u>	2762103	3587183	29.87
Orman Sanayi	422733	456375	7.95
Kağıt Sanayi	49409	664222	29.98
Basım Sanayi	72330	86150	19.10
Deri ve Deri Ürünleri	54820	76677	39.87
Lastik Sanayi	54154	93350	72.37
Plastik Sanayi	66000	98605	49.40
Kimya Sanayi	237744	334542	40.71
Petro Kimya Ürünleri	115052	174514	51.68
Petrol Sanayi	910889	1100150	20.77
Gübre Sanayi	55050	143294	80.75
Çimento Sanayi	137050	121674	-11.21
Pişmiş Kil ve Ürünleri	98771	113620	15.03
Cam Sanayi	51801	73906	42.67
Seramik Sanayi	24921	25153	0.93
Demir Çelik Sanayi	301922	467523	54.84
Demir Dışı Metaller	113477	157429	38.73
<u>Yatırım Malları Sanayii</u>	507780	705348	38.90
Madeni Eşya Sanayi	206043	274416	33.18
Elektriksiz Makina San.	121786	180000	47.80
Tarım Alet ve Makina San.	48410	96448	99.23
Elektrikli Makina San.	133774	172830	29.19
Elektronik Sanayi	56232	78650	39.86
Karayolları Taşıtları San.	235144	285419	21.38
Demiryolları Taşıtları San.	23327	23010	-1.35
Gemi İnşaat Sanayi	22913	26789	16.91
Uçak Sanayi	1661	1886	13.54
TOPLAM	6293869	8179056	29.95

Kaynak: Resmi Gazete, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
23 Temmuz 1985.

Tablo III- 10.e

İmalat Sanayi Üretim Bileşimi ve Alt Dalları (Milyon TL)

İmalat Sanayi Dalları	V.Dönem		Oransal Artış
	1984 1983 Fiyat.ile	1989	
<u>Tüketim Malları Sanayii</u>	4022670	5505060	36.85
Gıda Sanayi	2733441	3008646	35.31
İçki Sanayi	119004	150327	26.32
Tütün Sanayi	226770	283810	25.15
Dokuma Sanayi	943455	1372277	45.45
<u>Ara Malları Sanayii</u>	3883729	5532261	42.44
Orman Sanayi	473373	602045	27.18
Kağıt Sanayi	68488	92210	34.63
Basım Sanayi	89475	109550	22.43
Deri ve Deri Ürünleri	89348	128001	43.26
Lastik Sanayi	103712	144108	38.95
Plastik Sanayi	362640	522380	44.05
Kimya Sanayi	206799	308740	49.29
Petro Kimya	1151728	1653450	43.35
Petrol Ürünleri	145873	198900	36.35
Gübre Sanayi	140381	224748	60.10
Çimento Sanayi	121617	153350	26.10
Pişmiş Kil ve Ürünleri	82715	114480	38.40
Cam Sanayi	28617	44515	55.55
Seramik Sanayi	25674	42765	56.76
Demir Çelik Ürünleri	535780	839600	56.70
Demir Dışı Metaller	113477	157429	38.73
<u>Yatırım Malları Sanayii</u>	798120	1218989	52.73
Madeni Eşya Sanayi	201500	409000	40.30
Elektriksiz Makina San.	196000	298000	52.04
Tarım Alet ve Makinaları	107919	176990	64.00
Elektrikli Makina San.	185948	295163	58.73
Elektronik Sanayi	85524	154500	79.48
Karayolları Taşıtları San.	326700	563020	72.33
Demiryolu Taşıtları.	25345	28218	13.54
Gemi İnşa Sanayi	33267	53574	61.04
Uçak Sanayi	2296	3850	67.68
TOPLAM	8704519	12256310	40.80

Kaynak: Resmi Gazete. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
Taslağı, 23 Temmuz. 1985.

1978-1983 yıllarını içeren ve 1983 fiyatları ile belirlenen dördüncü dönemde, imalat sanayi üretimi 1978 yılında 6293869 milyon ₺'den 8179056 milyon ₺'ye yükselmiş olup tüm dönem boyunca üretim yüzde 29.95 oranında artmıştır. İmalat sanayinin bileşenleri yönünden tüm dönem boyunca sırasıyla yüzde 28.52, yüzde 29.87 ve yüzde 38.90 oranında üretim artışları sağlanmıştır.

Beşinci planda yer alan ve 1989 yılı projeksiyonlarını içeren BBYKP da imalat sanayi üretimini toplam olarak yüzde 40.80 oranında artacağı, tüketim malları sanayiinde bu oransal artışın yüzde 36.85, ara mallarında yüzde 42.44 ve yatırım mallarında ise yüzde 52.73 olacağı öngörülmüştür.

Tüm dönemler itibarıyla imalat sanayi içinde yatırım malları sanayii en yüksek oranda üretim artışı sağlanmış, ara malları sanayiinde hızlı üretim artışları gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin ekonomik kalkınmasında 1962 yılından günümüze kadar gelen yaklaşık yirmi iki yıllık süre içinde imalat sanayinin üretim bileşiminde, tablo III-II de görüldüğü gibi 1962 yılının da tüketim malları sanayii üretimin payı yüzde 65.69, ara malları sanayinin payı yüzde 23.69 ve yatırım malları sanayii yüzde 60.63 tür. Daha sonraki yıllarda tüketim malları sanayi tüm imalat sanayi üretiminde en büyük paya sahip bulunmaktadır. Bu arada ara malları üreten sanayilerin payıda giderek artmıştır. 1984 yılında söz konusu alt dalların payı tüketim mallarında yüzde 46.21, ara mallarında yüzde 44.61 ve yatırım mallarında yüzde 9.18 dir. 1989 yılı beşinci plan projeksiyonunda bu alt dalların sırası ile yüzde 44.91, yüzde 45.13 ve yüzde 9.96 olması öngörülmüştür.

Tablo III-11
İmalat Sanayi Üretiminin Yüzdesele Dağılımı

İmalat Sanayi Dalları	1962	1967	1972	1977	1978	1983	1984	1989
Tüketim Malları Sena- yii	65.68	56.68	56.86	51.41	48.04	47.51	46.21	44.91
Ara Malları Sanayii	23.69	29.53	29.74	32.68	43.88	43.85	44.61	45.13
Yatırım Malları Sena- yii	10.63	13.79	13.40	15.91	8.08	8.64	9.18	9.96
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100

× Tabloda yer alan değerler, tablo III-10 hesaplanarak elde edilmiştir.

Sanayileşmeye dayalı ekonomik gelişim modeli benimse-
nen bir ekonomide, imalat sanayi bileşiminde yer alan ara ve
yatırım mallarının başlangıçta yüksek bir paya sahip olması
beklenemez çünkü gelişmekte olan bir ekonomi, yeterli sermaye
birikiminden ileri teknolojiyi uygulayacak nitelikli iş
gücünden v.b unsurlardan yoksun bulunmaktadır. Bu nedenle kı-
sıtlı kaynakların ileri teknolojiye ihtiyaç duymayan, nitelik-
li işgücüne ihtiyacı az olan, büyük sermaye gerektirmeyen,
tüketim malları sanayinde kullanılması yüksek çıktı sağla-
dığından, öncelikle bu sanayi dalı gelişir. Ayrıca tüketim
malları sanayinin ekonomi içinde geniş bir pazara üretim yapar
buda bu sanayi dalının gelişmesine olanak sağlayan diğer bir
unsur olmaktadır.

Ekonomide tüketim malları sanayinin belli bir düzeye
gelmesi bu sanayi dalına girdi sunan ara malları sanayinin
gelişmesini uyarır ve sonunda etkileşim yatırım malları sa-
nayilerininide içerir.

Yukarıdaki görüş çerçevesinde Türk Ekonomisinde imalat sanayi gelişim süreci^de aynı seyri izlemiştir. Başlangıçta üretimde en yüksek paya sahip olan tüketim malları sanayini oluşturan alt dallarda dönemler itibarıyla üretim çok yüksek düzeylerde artış göstermeye ve ara malları sanayinin payı yükselmeye başlamıştır(bkz.Tablo III-10). Bugün ara malları üreten sanayi kesimi hacim olarak tüketim malları sanayi ile başabaş duruma gelmiştir.

Bugün Türkiye Ekonomisi içinde imalat sanayi bileşenlerinin buldukları düzey, gelişmiş batı ülkesi Batı Almanya ve gelişmesi Türkiye'nin paralelinde olan Latin Amerika ülkelerinin tüketim, ara ve yatırım malları üretiminin, toplam imalat sanayi üretimi içindeki nisbi payları ile karşılaştırıldığında yetersiz düzeyde olduğu görülür (bkz.Tablo III-12).

Tablo III-12

Çeşitli Ülkelerin İmalat Sanayi Bileşimi (1979 yılı için)
(yüzde)

Alt Dalları	Türkiye	Batı Almanya	Latin Amerika
Tüketim Malları	42	20	35
Ara Malları	41	35	36
Yatırım Malları	17	45	29

Kaynak: E.Manisalı, "Sanayileşme Ve Teknolojik Gelişme", İstanbul, 1980, s.23.

Türk sanayi kesiminin, tüketim malları üretiminde Tabloda yer alan diğer ülkelere göre nisbi olarak daha fazla paya sahip olmasına karşın, özellikle yatırım malları sanayiinde geridir. Bu gerilik, yukarıda açıklandığı gibi ileri teknoloji kullanımının ve geniş sermaye birikimini gerektirmesine bağlanabilir ayrıca yatırım malları üretiminin ekonomik ölçekte kurularak dış ticarete fiyat ve miktar yönünden rekabet edilmesi açısından zorunludur, bu ise yukarıda anılan nedenlerden dolayı Türk Ekonomisinde kısa vadede gerçekleşmesi açısından zordur ancak uzun dönemde mümkün olabilir.

IV. BÖLÜM

TÜRK SANAYİNDE KARŞILAŞILAN TEMEL SORUNLAR

Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar süren yaklaşık altmış yıllık süre içinde, ağırlığın daha çok sanayi kesimine verildiği ve kalkınmanın sanayileşme ile gerçekleşeceği düşüncesi hakim olmuştur.

Gelişmekte olan bir ekonomi olarak kabul edilen Türkiye, sanayileşme ile birlikte, sınınin ihtiyaç duyduğu finansman, teknoloji, alt yapı, nitelikli işgücü faktörlerinin yetersizliğini uzun süredir bir sorun olarak yaşamaktadır. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye ekonomisinde, sanayi kesiminin karşılaştığı, sözü edilen sorunların ve bu sorunların kaynaklandığı konular üzerinde durulacaktır.

A- Finansman Yönünden

Türkiye Ekonomisi içinde, sanai kesimi yatırımlarının 1/3 ünü oluşturan imalat sanayi yatırımları bugün için kişisel tasarruflarla veya otofinansman yolu ile karşılanamayacak boyutlara ulaşmıştır(1). Sanayileşme sürecinin başlangıcında tüketim malları üretimine dönük sermaye yoğunluğu fazla olmayan yatırımlar, geniş sermaye birikimi-

(1) S.Özer, "Para ve Sermaye Piyasasının Kalkınmanın Finansmanına Katkısı", İzmir, 1981, s.198.

ne ihtiyaç duyulmaksızın karşılanabilmekte idi. Günümüzde ise ileri teknolojiyi kullanmak, tesisleri ekonomik ölçeklerde kurmak gerektiğinden sınai girişimlerin, dış kaynaklara başvurmaksızın gerçekleştirilmesi olanaksız hale gelmiş bulunmaktadır.

Sınai işletme bazında finansman ihtiyacının karşılanmasında yararlanılan kaynaklar, öz ve yabancı kaynaklar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1- Öz Kaynaklar

1. Mevcut Sermaye
2. İhtiyatlar
3. Karşılıklar
4. Birikmiş Amortismanlar
5. Dağıtılmayan Kârlardan Oluşurken

2- Yabancı Kaynaklar

1. Sermaye artırımını yoluyla yeni hisse senedi ihracı
2. Tahvil ihracı
3. Yatırım bankası kredileri
4. Ticari bankalardan sağlanan orta vadeli krediler
5. Yabancı sermaye ortaklarınının dış ülkelerden sağladıkları orta ve uzun vadeye dönüşen kredileridir(2).

Kalkınmakta olan ülkelerin sanayileşmelerine ve milli hasıllarındaki artış sağlamalarına paralel olarak üretimin iç ve dış pazara yönelmesi ve dolayısıyla mübadele konusu olma dereceleri yükselmektedir. Ekonomide parasal-

(2) A.S.Yüksel, Para Bulma ve Yatırım, İşletmelerde Sermaye Yönetimi, İstanbul, 1982, s.230-249.

laşmaya paralel olarak tasarrufların gayri menkul, menkul, dayanıklı tüketim araçlarına yatırılması olayı giderek tasarruf yapanlar ile bu tasarrufu kullanarak fiziki yatırımlara yöneltenleri yani girişimcileri ayırmaktadır. Birbirinden farklı grupların ancak finansal birikimlerin yer aldığı mali sistem içinde bir arada bulunabilirler. Türkiye'de daha çok kısa vadeli kredilerin kullanıldığı ve mevduatların toplandığı bankacılık sistemi Türkiye sathında örgütlenmiştir.

Türk mali sistemindeki ilgili kuruluşların (sermaye ve para piyasaları) katkısıyla sanayi kesiminin ileriye dönük üretim ve yatırım hedeflerinin bu yatırımların gerçekleşmesi için gerekli olan iç ve dış para ihtiyacının öz kaynak ve kredi olarak sağlanacağına ve bu amaçla, mali kurumlar için sektör ve alt sektör temelinde belirlenecek yatırım ve finansman hedeflerinin gerçekleşmesi için öngörülecek kaynakların nerelerden temin edileceğine dönük uygulama yoktur(3). Türk mali sisteminin yeterli düzeyde gelişmemiş olması nedeniyle gerek tasarrufların toplanması ve gerekse bunların ekonomiye kanalize edilmesinde bankaların bu rolü üstlenmelerine rağmen bir boşluk bulunmaktadır.

Türk ekonomisinde, sanayi kesiminin yatırım projelerinin finansmanında sanayinin gelişmesine yardım, yerli ve yabancı sermayenin, sanayi tesislerinin kuruluşuna katılmasını sağlama, ekonomide sermaye piyasasının kurulup, teknik ve iş yönetimi konularında işletmelere yardımda bulunma amacını taşıyan bankalar tarafından sağlanmaktadır. Türkiye Sı-

(3) A. Demirel, "1980 li Yıllarda Para ve Sermaye Piyasasının Finansmanına Katkısı", İzmir, 1981, s,300.

Sınai Kalkınma Bankası, Devlet Yatırım Bankası, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, Türkiye Halk Bankası, Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası özel ve kamu kesiminin yatırımlarını finanse etmektedir(4).

Aşağıdaki tabloda Türkiye'de sözü edilen bankalar tarafından çeşitli kesimlere . yatırımlarında kullanılmak üzere açtıkları kredilerin dağılımı verilmektedir. Görüldüğü gibi kalkınma ve yatırım bankalarının sanayi yatırımlarına açtıkları kredi zaman içinde diğer sektörlerle oranla en yüksek paya sahiptir. Açılan kredi tutarı 1980 yılı dışında sürekli artış göstermektedir.

(4) A.S.Yüksel, A.g.e., s.302.

Tablo IV-1
Kalkınma ve Yatırım Bankaları Kredilerinin Dağılımı
(Milyon TL)

Kesimler	1979	%	1980	%	1981	%	1982	%	1983	%
Sanayi	127871	87.94	151016	85.34	218436	89.07	315866	91.45	392974	91.77
Maden	(9975)	6.86	(9589)	5.4	(6254)	2.55	(7251)	2.09	(7217)	1.68
Enerji	(11377)	7.82	(13296)	7.5	(23817)	9.71	(34790)	10.08	(42184)	9.85
İmalat Sanayi	(106519)	73.26	(128131)	72.44	(188365)	76.81	(273825)	79.28	(343573)	80.23
Ulaştırma	16510	11.35	24563	13.88	24563	10.00	24563	37.11	24563	5.75
Turizm	1017	0.71	1361	0.78	2216	0.93	4955	1.44	10560	2.48
TOPLAM	145398	100	176940	100	245215	100	345384	100	428187	100

Kaynak: T.C.M.B. Yıllık Rapor, 1983, Ankara, 1984, s.128.

Kredi kullanma yönünden sanayi kesimi içinde yer alan imalat sanayinin payı en yüksek düzeyde bulunmakta olup 1979 da tüm krediler içinde yüzde 73.26 olan nisbi oran, izleyen yıllarda artış göstererek sırası ile yüzde 72.41, yüzde 76.81, yüzde 79.28 ve nihayet yüzde 80.23 olmuştur.(bkz. Tablo IV-I).

Kalkınmanın sanayileşmeyle gerçekleşeceğinin planlarda benimsenmesi üzerine, sanayinin teşviki ve korunmasında gerekli olmuş, sınıai yatırım ve üretiminin ucuz ve yeterli kredi ile de teşviki gerekmiştir, Türk mali sisteminde 1 Temmuz bankacılığı adı ile geçen yeni uygulamaya kadar kredilere uygulanan faiz oranları enflasyonun altında seyrederek anılan tarihten sonra faizlerin serbest bırakılması ile faiz hadleride yükselmiştir.

Sınıai yatırımlarının finansmanınının yanısıra sınıai işletmeler üretim faaliyetlerini sürdürebilmek için işletme sermayesine yada döner sermayeye ihtiyaç duyarlar, Türk Ekonomisinin uzun yıllar içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar işletmelerin finansman ihtiyaçlarını artırmıştır, enflasyonist sürecin ve yapısal çarpıklıkların büyük oranda bir fiyat ayarlaması gerektirmesi Türk Lirasının devalüasyonlarının yarattığı finansman ihtiyacı artmaktadır(5). Üretimde kullanılan girdilerin enflasyon nedeniyle fiyatlarının yükselmesi diğer yanda ithal yoluyla sağlanan makina ve teçhizata ödenmesi gereken dövizin kurların yükselmesi sonucu

(5) D. Demirgil, "Türk Sanayinin Finansmanı Yatırım Sorunları ve Çözüm Yolları", Ankara, 1983, s.33.

kur farklarının sınıai işletmelere yeni bir yük getirmesi ayrıca kredi kullanımında ödenen yüksek kredi faizleri tutarı sanayi kesiminin finansman ihtiyacını artıran unsurlar olmaktadır. Sınıai işletmelerin kısa dönemli işletme sermayesini büyük ölçüde ticari bankaların açtıkları kredilerden sağlamaktadırlar. Aşağıdaki tabloda söz konusu bankaların kesimlere açtıkları kredilerin gelişimi sanayi kesimi açısından değerlendirilmektedir.

Tablo IV-2
Mevduat Bankaları Kredilerinin Sektörel Dağılımı (Milyon ₺)

Kesimler	1979	%	1980	%	1981	%	1982	%	1983	%
Tarım	82599	18.5	145780	18.4	265957	20.1	335308	18.5	441642	18.2
Sanayi	156360	35.0	283108	35.8	459295	34.8	557177	30.8	562066	23.2
Maden	(2646)	0.5	(25812)	3.2	(30865)	2.3	(19741)	1.0	(14592)	0.6
Enerji	-	-	-	-	-	-	(10673)	0.5	(4593)	0.2
İmalat San.	(153714)	34.4	(257296)	32.5	(428430)	32.4	(526763)	23.1	(542881)	22.4
Hizmetler	207229	46.5	360408	45.8	593436	45.1	913076	50.7	1415354	58.6
TOPLAM	446188	100	789515	100	1318688	100	1805561	100	2419062	100

Kaynak: T.C.M.B. Yıllık Rapor 1983, Ankara, 1984, s.126.

Tablodan görüldüğü gibi tarım kesimine verilen kredilerin nisbi payında önemli bir farklılık yoktur, her yıl yaklaşık mevduat bankalarının verdiği kredi toplamı içinde yüzde 18.5 lik payını tarım kesimi almaktadır (bkz. Tablo IV.2).

Sanayi kesimi tarafından kullanılan kredilerin mutlak değeri 1980 öncesine göre artıyorsa da nisbi payı hızla düşmüştür. Görüldüğü gibi 1979 yılında sanayi kesimi toplam krediler içinde yüzde 35 oranında nisbi paya sahip iken bu 1983 yılında yüzde 23.2 ye kadar düşmüştür. Hizmetler kesiminin nisbi payı ise artmaktadır.

Sınai faaliyetlerini sürdüren işletmelerin gerek işletme ve gerekse yatırımlarının finansmanında kullandıkları kredilerde son yıllardaki düşme ekonomideki faiz hadlerinin bu arada kredi faizlerinin yükselmesine bağlanabilir. Aşağıdaki tablolardan da izlenebileceği gibi Merkez Bankasının kısa, orta ve uzun süreli kredilere uyguladığı faiz oranları 1980 yılından sonra yükselmeye başlamıştır (bkz. Tablo IV-3)❖

Tablo IV-3
Merkez Bankası Kredi Faiz Oranları

Yıllar	Kısa Süreli	Orta Süreli	Uzun Süreli
1978	10.00	11.50	11.50
1979	10.75	14.00	14.00
1980	26.00	26.00	28.50
1981	31.50	31.50	32.75
1982	31.50	33.00	32.75
1983	28.00	29.50	32.75

Kaynak: T.C.M.B. Üç Aylık İstatistik Özetleri, Ankara, 1983, s.28.

1978 yılında kısa vadeli kredilere uygulanan faiz oranı yüzde 10 iken daha sonraki yıllarda yükselmiş 1983 de yüzde 28 olmuştur. Orta ve uzun vadeli kredilerde benzer artışlarla 1978 yılında sırası ile yüzde 11.50 iken, 1983 de orta vadeli kredi faizleri yüzde 29.50 ye, uzun vadeli kredilere uygulanan faiz oranları da yüzde 32.75 e yükselmiştir. Merkez Bankasındaki kredi faiz oranlarındaki artışa paralel olarak mevduat bankalarının faiz oranlarının bu arada kredi faizlerinin yükselmesi başka bir deyişle Merkez Bankası Kaynaklarından yararlanan ticari bankaların mali yükünü artırırken, bu kendi kredi faiz oranlarına yansımakta, bu ise kredi kullanıcılarının yükünü artırırken kre-

di kullanmaktan kaçınmalarının bir nedeni olmaktadır. Tablo IV-4 de de görüldüğü gibi 1978 de, tüm kredi çeşitlerine uygulanan, kredi faiz oranları yüzde 16 iken, hızla yükselen faiz oranları, 1982 de kısa süreli kredilerde yüzde 32, orta süreli kredilerde yüzde 34 olmuştur.

Tablo IV-4

Mevduat Bankalar Kredi Faiz Oranları

Yıllar	Kısa Süreli	Orta Süreli	Uzun Süreli
1978	16	16	16
1979	19	20	20
1980	31	33	36
1981	39	38	41
1982	32	34	-

Kaynak: T.C.M.B. Üç Aylık İstatistik Özetleri, Ankara, 1983, s.28.

24 Ocak kararları ile enflasyonun önlenmesine yönelik çalışmaların uzantısı olan 1 Temmuz bankacılığı uygulaması ile serbest bırakılan faiz oranlarına paralel olarak yükselen kredi faizleri sanayi kesiminin banka kredilerini kullanma eğilimini azaltmıştır.

Daha önce de açıklandığı gibi enflasyonun, üretim girdilerinin fiyatlarını yükseltmesini. nedenlemesinin yanısıra yatırımlarda kullanılan ithal girdili makina ve teçhizatta kur farkları dolayısı ile finansman sorunları artan sanayi kesimi, kredi faizlerinin yükselmesi ile de mali çıkmaz içine girmiştir.

Banka kredi faizlerini teşvik edilecek sektörlerde düşük tutulmak suretiyle uzun yıllar değişik oranlarda uygulanmıştır. Kredi faizleri belirlenmesinde tarım, sanayi ve ihracat kesimleri teşvik edilmek istenmiş, faizlerin serbest bırakıldığı 1 Temmuz 1980 tarihinden itibaren ise teşvik edilmek istenen sektörlerle Faiz Farkı İade Fonundan destek sağlanmış ve bankaların büyüklüklerine göre plasmanlarının % 10 veya % 20 sini yatırım kredilerine ayırma zorunluluğu getirilmiştir(6).

Faiz oranlarının yükselmekte olduğu günümüzde kredi maliyetinin kullanıcılara büyük bir yük getirmesi, % 100 lere ulaşan kredi maliyetinin % 25 oranında ticari mevduat blokajının katılmasından kaynaklanmaktadır(7). Maliyetinin yüksek olması nedeniyle sanayi kesiminin kredi kullanma eğilimlerinin azalması üretim birimlerini yeni kaynak bulma yoluna itmiştir. Türk sanayiinde kurumlaşmanın artması, işletmelerin şahıs şirketlerinden sermaye şirketlerine dönüşmesi ile birlikte, sanayi kesimi menkul kıymetler ihraç ede-

(6) D.Demirgil, A.g.e., s.34.

(7) C.T.Sadıklar, "Kalkınma Politikası İçinde Kredi ve Faiz Politikası", İzmir, 1981, s.358.

rek mali birikim elde etme olanklarını artırmıştır. İlk kez 1967 yılında özel kesim tarafından ihraç edilen ve yaklaşık beş-yedi yıllık süreleri kapsayan tahvil ihracı, izleyen yıllarda artış gösterirken süreleri kısalmış ve piyasa faiz had-dine uygun olarak faiz oranları yükselmiştir(8).

Sanayi kesimi gerek işletme bazında gerekse sektör genelinde finansman ihtiyaçlarını sağlamada iç kaynaklardan yararlanırken diğer yanda kalkınma planlarında belirtilen yıllık kalkınma hızlarına ulaşabilmek için gerekli olan tasarrufların sağlanmasında dış kaynaklardan yararlanma yoluna gitmektedir.

Dış finansman ihtiyacının bir kısmının özel Dış Kredilerle karşılanması gerekli görülerek bunun sağlanması amacıyla gerekli olan mevzuat değişikliği 1972 yılında 7/5399 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulmuştur. Özel Dış Kredi "Özel ve kamu kesiminin kendi imkânları ile belli projelerin finansmanı için Türkiye'deki aracı bankalar vasıtasıyla sağlayacakları özel kaynaklı dış kredilerdir. "Söz konusu krediler kalkınma plan ve yıllık programlarında ön görülen esas ve hedeflere uygun nitelikteki yatırımların finansmanında kullanılabilir(9).

Türk ekonomisinde, sanayileşmenin gerçek anlamda sağlanabilmesi için zorunlu olan yatırımların yapılmasında gerekli olan sermaye birikiminin ekonomi içinde yetersiz kalması yabancı sermayeden yararlanmayı gerekli kılmıştır.

(8) A.Demirel, A.g.e., s.300.

(9) M.Erez, "Para ve Sermaye Piyasalarının Kalkınmanın Finansmanına Katkısı," İzmir, 1981, s.331.

İlk kez 5821 sayılı "Yabancı Sermaye Yatırımlarının Teşvik Kanunu" çıkarılmıştır. Ekonomik kaynakların değerlendirilmesi amacını güden yabancı sermaye yatırımları özellikle imalat sanayi yatırımları üzerinde yoğunlaşmıştır. Ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesine ve sanayi kesimi yatırımlarının oluşmasına katkıda bulunan yabancı sermaye konusunda çalışmanın bundan sonraki alt bölümünde ayrıntılı olarak incelendiğinden daha fazla üzerinde durulmayacaktır.

B- Sanayinin Dışa Bağımlılık Düzeyi Açısından

Planlı ekonomik kalkınmanın benimsenmesi ile birlikte hızlı bir gelişim süreci içine giren sanayi kesimi, içinde, tüketim malları sanayinin ara ve yatırım malları sanayine kıyasla hızla gelişmesi nedeniyle tüketim, ara ve yatırım malları sanayileri arasındaki iletişim ve dışsallıklar bakımından gerekli organik bağ kurulamamıştır. Söz konusu bağın oluşmamasından önceleri sanayide girdi olarak kullanılan ara ve temel girdiler açısından dışa bağımlı kalınmasını nedenlemiştir. Türk sanayinin bugün dışa bağımlılığı özellikle teknoloji, yabancı sermaye, hammadde yönünden olmaktadır. Teknolojik bağımlılık ayrı bir bölüm olarak incelendiğinden konuya tekrar girilmeyecek yabancı sermaye açısından konuya yaklaşılabacaktır.

Sanayileşen Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu finansman kaynaklarından biri olarak değerlendirilen özel yabancı sermaye, 6224 sayılı kanun ile somutlaştırılmıştır. Özel yabancı sermaye vasıtasıyla ülkemizde sanayileşmiş ve gelişmiş ekonomiler tarafından yapılan yatırımlar teknik ve

teknolojik ortaklıklar veya işbirliği sayesinde sıkıntısı çekilen yatırım yetersizliğinin, teknolojik açıkları gidermeyi kolaylaştırmıştır(10).

Türk ekonomisine girişi istenen yabancı sermayenin;

1- Kapasite büyüklüğü itibarıyla uluslararası rekabet olanağına sahip

2- Yatırımların gerçekleştirilmesinde öz kaynak ve dış kredi olanaklarından yararlanması

3- Yabancı sermayeli kuruluşları teknolojik ilerlemeyi kendi bünyesinde sağlamak ayrıca transfer edilen teknolojiyi ülke koşullarına uydurmak ve Türk personeline aktarmak amacı ile araştırma ve geliştirme laboratuvarları kurmaları

4-İleri teknolojileri getirmeleri

5- Yabancı sermaye, sınai yatırımlarda imalata dönük üretim biçimi esas alması ve girişimcilerin yeni yatırım ve genişleme taleplerine makina imalat, madeni eşya, elektronik ve kimya sektörlerinin ara ve yatırım malı niteliğindeki alanlara yönelmesi koşulları aranmaktadır(11).

6224 sayılı kanun ile Türk sanayii içinde yatırım yapan yabancı sermayenin imalat sanayi içindeki dağılımı tablo IV-5 de incelenmiştir. Söz konusu kanuna göre Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli şirketlerin top-

(10) Y.Yakın, "Özel Yabancı Sermaye ve Ekonomik Gelişme", Ankara, 1980, s.22.

(11) R.Karlık, Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul, 1983, s.57-59.

Tablo IV- 5
6224 Sayılı Kanuna Göre Türkiye'de Faaliyette
Bulunan Şirketlerin Sektörel Dağılımı (31.12.1982)
(Milyon ₺)

Sektörler	Şirket Sayısı	Mevcut Ya- bancı Ser- maye	İlgili Şirket- lerin Toplam Sermayesi	Toplam Serma- ye İçindeki Yabancı Ser- maye Payı %
İmalat Sanayi				
Tüketim Mal. San.	26			
Gıda İçki	15	5164	9577	53.92
Dokuma Giyim	11	3762	8280	45.42
Ara Malları San.	67			
Orman Ürünleri	4	572	1500	38.10
Kağıt	5	1689	3591	47.04
Lastik	4	982	1701	57.71
Plastik	3	304	650	46.76
Kimya	23	5327	6885	77.37
Gübre	1	279	590	47.25
Pişmiş Kil ve Çi- mentodan Mamul	4	620	1460	42.47
Çimento	1	360	1200	30.00
Cam	2	377	3850	9.80
Demir Çelik	7	1834	7615	24.08
Demir Dışı Metall.	3	341	2450	13.90
Yatırım Mal San.	46			
Madeni Eşya	8	400	1396	28.61
Makina İmalat San.	10	1349	4483	30.09
Elektrik Elektronik	8	2731	6265	43.49
Otomotiv	15	5173	13980	43.56
Diğer	5	397	828	47.95
İmalat Sanayi Toplamı	139	31661	76301	41.50
Tarım	3	1018	2051	43.63
Maden	1	300	300	100.00
Hizmetler	27	10668	21543	49.52
GENEL TOPLAM	170	43646	100196	43.56

Kaynak: R.Karlık, Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları,
İstanbul, 1983, s.130.

lamı 170 olup bunun 139 tanesi imalat sanayiinde olup yaklaşık olarak yüzde 80 oranındadır. 1982 yılının son ayı dahil sanayi kesiminde yeralan Yabancı Sermaye miktarı 31.661 milyar ₺ dir. Yalnızca Maden kesiminde % 100 yabancı sermaye olmasına karşın imalat sanayiinde ortalama % 50 oranında katkısı bulunmaktadır. Yabancı sermayenin, kimya, otomotiv ve gıda, içki sanayiinde yoğunlaştığı genelde ara malları sanayiinde 67 tane yabancı sermayeli kuruluş olup bunun 46 tane ile yatırım malları sanayii izlemektedir.

Dünya ticareti sermaye akışlarında yabancı sermaye alan gelişmekte olan ülkeler içinde Türkiye 1969-1976 yılları arasında 43.628 milyon dolar tutarındaki yabancı sermaye akışından ancak binde 2 oranında pay almaktadır(12).

1954-1979 yıllarını içeren dönemde sadece 228 milyon dolar olarak gerçekleşen yabancı sermaye girdisi 1980 de 325 milyon 1981 de 663 milyona ve 1982 de 830 milyon dolara ulaşmıştır(13).

C- Teknoloji Yönünden

Daha önce üretimde, belli bir girdi ile daha fazla çıktı elde edilmesi olarak tanımlanan teknolojik gelişme

(12) R. Karluk, "Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Yabancı Sermaye ve Türkiye", Ankara, 1982, s.15.

(13) H. Cillov, "Yabancı Sermayede Olumlu Gelişmeler", İstanbul, 1984, s.2.

ve teknoloji alanında Türkiye, gerek sanayi kesiminde gerekse diğer kesimlerde Cumhuriyetin başlangıcında teknoloji kullanımı ve üretimi için gerekli olan eğitim ve üretim becerisinden yoksun bulunmakta idi. 1930 larda ilk sanayileşme programları uygulanmaya başladığında bilim ve yüksek öğrenim sistemi Batı modeline göre reforma tabi tutulmuştur ve ikinci Dünya Savaşından önce çok sayıda kişinin Avrupa Ülkelerine çeşitli mühendislik ve bilim dallarında öğrenim görmeye gönderilmesi önemli bir teknoloji transferini harekete geçirmiştir. Bu arada yaşanan İkinci Dünya Savaşı Türkiye'de tekno-ekonomik gelişmelere uzun bir ara verilmesine neden olmuştur(14).

Bugün uluslararası daha çok, Çok Uluslu Şirketler tarafından gerçekleştirilen teknoloji üretimi, tamamen Ar-Ge çalışmalarına dayanmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerin GSMH'nin yaklaşık yüzde 6 sını oluşturan Ar-Ge faaliyetlerinin Türkiye'deki boyutu GSMH'nin binde 3 tür(15).

Türk sanayiinin bugün dünya ölçülerinde teknoloji üretmekte yetersiz kalması sanayi kesiminin uzun yıllar dış rekabetten korunarak, içe kapalı tutulması, gelişmeyi itecek rekabetin bulunmayışı oligopolcü ve tekelci eğilimleri artırmıştır. Bu yapı içinde rekabet—kâr maksimizasyonu—teknik ilerleme bağı kurulamayarak sanayide teknolojik geliş-

(14) E. Türkcan, "Teknoloji Düzeyini Etkileyen Politikalar ve Türkiye", Ankara, 1981, s.59-60.

(15) T.S.K.B. , Yatırım Malları Araştırması, İstanbul, 1984 s.137.

meyi sınırlandırmıştır(16). Rekabetten yoksun olarak gelişen Türk sanayinin büyük ölçüde iç pazara hitap etmesi ve üretim tesislerinin kapasitesinin ekonomik ölçekten küçük olması ve özellikle tüketim malları sanayinin hızla gelişmesi, bu alt dalda teknoloji düzeyinin düşük olması, sanai üretim birimlerini, Ar-Ge faaliyetlerine yöneltmemiştir.

Sanayileşmenin, kalkınmanın itici gücü olarak kabul edildiği Türkiye Ekonomisinde, sermaye birikiminin yetersizliği dikkate alınarak ayrıca gereken teknolojinin sağlanmasında yabancı sermayeden yararlanma isteği ile birlikte yabancı sermayeyi teşvik kanunu "sermaye" kavramını geniş tutmuş "makina, teçhizat, alet ve nitelikteki mallar yedek parçalar ile yabancı sermayeyi teşvik komitesinin kabul edeceği lisanslar, patent hakları, fikri haklar ve hizmetler" sermaye kapsamına alınmıştır(17).

Yukarıda anılan nedenler dikkate alındığında, planlı dönemin başlangıcında planda yer almayan çoğu dayanıklı tüketim ara ve yatırım mallarının ekonomi içinde üretilebilmesini sağlayacak teknolojiyi ithal yolu ile sağladığı anlaşılmaktadır, diğer bir ifade ile Türkiye her alanda teknoloji üretim düzeyine ulaşamadığına göre bu teknoloji transfer edilmek suretiyle ekonomiye kazandırılmıştır.

(16) E.Manisalı, "Sanayileşme ve Teknolojik Gelişme", İstanbul, 1980, s.23.

(17) E. Türkcan, A.g.m., s.60.

Aşağıdaki tabloda planlı dönem boyunca imalat sanayi- ni oluşturan alt dallarda transfer edilen teknoloji ile ilgili lisans anlaşmaları ve yabancı sermaye yatırımlarının dağılımı verilmiştir. 1964-1980 yıllarını kapsayan dönemde imalat sanayi toplam 769 lisans anlaşması ile teknoloji transfer ederken bunun toplam 79 u yabancı sermaye yatırımı ile gerçekleşmiştir. Teknoloji transferinde yatırım malları sanayi dalları yoğunluk kazanırken ara malları sanayi ikinci sırayı almaktadır. Tablo IV - 6 görüldüğü üzere ara malları sanayinde, transfer edilen teknoloji kimya ürünlerinde ağırlıktadır, yatırım malları sanayiini oluşturan alt dallarda özellikle makina imalat sanayinde, dayanıklı tüketim mallarını oluşturan ev alet ve makinaları ile elektrik sanayindedir

Tablo IV-6

Teknoloji Transferini İçeren Lisans Anlaşmaları ve
Yabancı Sermaye Yatırımlarının Dağılımı (1964-1980)

Lisans Konusu İmalat Sanayi Dalı	Lisans Anlaşma Sayısı	Yabancı Sermaye Yatırım Sayısı
Tüketim Malları San.	21	1
Dokuma	18	
Ağaç İşleri	3	1
Ara Malları San.	207	29
Kağıt	10	
Deri	3	
Lastik	22	2
Kimya	116	21
Petro Kimya	21	6
Çimento	12	
Demirçelik	16	
Demir Dışı Metaller	7	
Yatırım Malları San.	379	49
Ev alet ve Makina	63	
Makina imalat	138	12
Tarım Makinaları	19	
Elektrik	57	17
Elektronik	31	3
Otomotiv	69	5
Demiryolu	2	
Diğer İmalat San.	162	12
TOPLAM	769	79

Kaynak: M. Benice , "Teknoloji Sorunu ve Teknoloji Transfe-
ri ve Türkiye", İzmir, 1981, s.174.

Tablo IV- 7

Transfer Edilen Teknoloji İçin Yapılan Ödemelerin
Gelişimi

Yıllar	Teknik Bilgi + Royalty+ Mühendislik
1964	1.374
1965	1.930
1966	2.840
1967	3.320
1968	5.430
1969	3.840
1970	4.080
1971	4.450
1972	7.880
1973	9.820
1974	10.030
1975	11.700
1976	12.500
1977	11.806
1978	8.430
1979	13.998
1980	10.454

TOPLAM 123.882

Kaynak: M. Benice, "Teknoloji Sorunu ve Teknoloji Transferi ve Türkiye", İzmir, 198., s.175.

Söz konusu dönem boyunca imalat sanayi tarafından yapılan lisans anlaşmaları ve diğer teknoloji aktarım yollarından elde edilen teknoloji için tablo IV-7 de görüldüğü gibi toplam 123.882 milyon dolar ödenmiştir. Planlı dönemin başlangıcında teknoloji transferi 1.374 milyon dolar tutarken izleyen yıllarda bu artarak devam etmiştir, 1980 yılında teknik bilgi, mühendislik hizmetleri için 10.454 milyon dolar ödenmiştir.

Türk imalat sanayinin kullanılan teknolojilerin niteliği yönünden metal dışı maden ürünleri, ağaç ürünleri, sanayi, dokuma sanayi dallarında, üretimin ilk aşamalarında emek yoğun teknoloji kullanımı söz konusudur. Gıda ve tütün işleme sanayilerinde, üretimin son aşamalarında sermaye yoğun teknolojiler kullandıkları halde, üretimin ilk aşamalarında diğerlerine oranla daha fazla emek yoğun teknolojiyi kullanmaktadır. Yatırım ve ara mallarında özellikle makina, lastik, basım sanayilerinde üretimin ilk aşamalarında sermaye yoğun, son aşamalarında ise emek yoğunlardır(18).

Türkiye geliştirmekte olan bir ülke olarak planlı dönemle birlikte sanayide ve teknoloji birikimlerinde gelişmeler sağlayarak, yatırım ve ara malları sanayii dalları içinde, elektronik eşya üretiminde binek otomobilde, demir, çelik, petro kimya ve dayanıklı tüketim mallarında teknolojik bağımlılık içinde olmasına karşılık gemi, vagon, şeker, çimento tesis ve makinaları yapımında bağımsızdır(19).

(18) Z.Tunca, "Türk Sanayiinde İthal İkamesi ve Yapısal İlişkiler", İzmir, 1981, s.234.
 (19) E.Manisalı, a.g.m., s.27.

Türk sanayinin teknoloji sorununu teknoloji transferi ile çözme yoluna gitmesi, gerçekte sorunun çözümünden çok yeni sorun yaratmaktadır. Sınai üretim birimleri sorunun çözümünde Ar-Ge çalışmalarına yönelmek zorundadır.

D- Alt-yapı Sorunları

Doğrudan doğruya mal ve hizmet üretmeyen ancak yarattıkları dışsal tasarruflar ve sağladıkları kolaylıklarla diğer yatırımların yapılmasını teşvik eden alt yapı yatırımları ile kalkınma dolayısı ile sanayileşmenin gerçekleştirilmesi arasında sıkı bir bağ söz konusudur(20).

Türkiye'de sanayileşmenin sağlanması açısından özellikle 1950-1960 dönemi ile planlı dönemin başlangıcında alt-yapı yatırımlarına üretken yatırımlara kıyasla ağırlık verilerek bugünkü düzeyine ulaşmıştır. Özellikle ulaştırma alanında sız konusu dönemde gerçekleştirilen kara yolları yapımındaki gelişmeler önemli bir boyuta erişmiştir. Bunun yanında izleyen dönemlerde enerji sağlanmasına yönelik olarak, bir yandan birincil enerji türlerinin üretimine ağırlık verilirken öte yandan elektrik enerjisi üretimi artırılmıştır.

Türkiye'de sanayileşmeye bağlı olarak enerjinin üretim ve tüketimi hızla artmaktadır. Aşağıdaki tablolarla sanayide birincil ve ikincil enerji türlerinin tüketimi ortaya konulmuştur.

(20) V. Savaş,

Kalkınma Ekonomisi, İstanbul, 1979, s.245.

Tablo IV-8
Sanayide Petrol Tüketimi (Milyon Ton)

Yıllar	Sanayi	%	Toplam Tüketim
1979	3,4	24.81	13.7
1981	3,6	25.71	14.0
1983	4.9	28.99	16.9
1988	6.3	30.28	20.8
1993	8.6	33.99	25.3

Kaynak: T. Yarman, Enerji ve Türkiye, Eskişehir, 1985, s.24.

Petrol tüketiminde sanayi kesiminin payı giderek artmaktadır, tablodaki oransal değerler dikkate alındığında 1979 yılında toplam petrol tüketiminde yüzde 24.81 lik paya sahip olan sanayi kesiminin payı, 1981 de yüzde 25.71 e, 1983 de yüzde 28.99 a yükselmiştir. Önümüzdeki yıllarda ise sanayinin petrol tüketiminin 1993 yılında 25.3 milyon ton düzeyinde olup nisbi olarak %33.99 a ulaşacağı öngörülmektedir.

Tablo IV- 9

Sanayide Linyit Tüketimi (Milyon ton)

Yıllar	Sanayi	%	Toplam Tüketim
1979	9.6	48.57	20.0
1981	3.9	24.37	16.0
1983	8.0	30.07	26.6
1988	12.8	16.95	75.5
1983	24.5	1.96	125.0

Kaynak: T. Yarman, A.g.e., s.24.

Sanayide linyit tüketimi yıllar itibariyle oran olarak azalmaktadır. Bu azalma sanayi kesiminin linyit tüketimini azaltmasından değil toplam tüketim içinde yer alan diğer kesimlerin (konut) tüketimlerini artırmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo IV- 10

Sanayide Elektrik Enerjisi Tüketimi (Milyar kilowatt saat)

Yıllar	Sanayi	%	Toplam Tüketim
1979	14.9	74.5	20.0
1981	17.0	74.88	22.7
1983	20.1	71.78	28.0
1988	34.4	73.20	47.0
1993	60.0	73.80	81.3

Kaynak: T. Yarman, a.g.e., s.25.

Sanayi kesimi elektrik enerjisi tüketiminde de diğer kesimlere kıyasla en büyük paya sahiptir. Tablo IV-10 da görüldüğü üzere Türkiyede tüketilen toplam elektrik enerjisinin yaklaşık yüzde 74 ü sanayi kesimi tarafından tüketilmektedir.

Enerji alanında 1970 li yıllarda yaşanan petrol şoku nedeniyle sanayi kesimi enerji darboğazına girmiştir. Ekonomide döviz stoklarının yetersiz olması nedeniyle petrol alımının düşmesi sanayi üretimini olumsuz yönde etkileyerek sınıai üretimin düşmesine neden olmuştur.

E- Nitelikli İşgücü Açısından

Türk ekonomisi kalkınma atılımı içine girdikten sonra yüksek öğrenim gören nitelikli insan gücünü artırır-

ken, ekonomi için aynı derecede önem taşıyan orta nitelikli teknik insan gücünde artırılmasına uygulamada gereken ağırlığın verilememiş olması, sanayi kesiminde yüksek nitelikli işgücü ile vasıfsız işgücü arasındaki dengeyi sağlayacak olan ara işgücünü (nitelikli) yetiştiremediğinden sanayi kesiminde, bugün için ileri düzeyde teknoloji kullanımını sağlayacak makina ve teçhizatı kullanacak asgari düzeyde olsa belli bir formasyona sahip nitelikli iş gücüne olan ihtiyacı artmaktadır.

Planlarda sanayi açısından önemli olan yüksek nitelikli teknik işgücünde sağlanan sayısal artışlarla özellikle mimarlık, inşaat, kimya mühendisliği dallarında ekonominin insan gücü ihtiyaçları aşılrken, diğer mühendislik ve teknik elemanların yetiştirilememesi söz konusu insan gücüne duyulan ihtiyacı karşılamada yetersiz kalmıştır(21).

Tablo IV-11 de yer alan oransal değerler incelendiğinde görüleceği gibi 1970 yılında her 100 mühendisten 54 ünü sanayi kesiminde istihdam edildiği, 1992 yılını içeren öngörülerde bunun 60 olacağı diğer meslek gruplarında da ve nitelikli iş gücü kullanımının artacağı ve bununda sanayide istihdam edilmesi gerektiği tahmin edilmektedir.

(21) DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1973, s.146.

Tablo IV- 11

Türkiye'nin İnsan Gücü yapısının Sektörel Dağılımı

Meslekler	1970			1992				
	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Tarım	Sanayi	Hizmetler		
Mühendisler	1.0	54.0	45.0	100	0.6	60.4	39.0	100
Tarım ele- manları	22.0	11.0	67.0	100	45.0	12.0	43.0	100
Tabii Bi- limler	1.0	24.0	45.0	100	1.2	46.8	52.0	100
Teknisyenler	1.0	57.0	42.0	100	0.8	65.2	34.0	100
Müteşebbis ve İdareciler	2.0	20.0	78.0	100	1.0	32.0	67.0	100
Sanatkarlar	4.0	54.0	42.0	100	2.0	87.0	11.0	100

Kaynak: Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferansı, Uzun Dönemli Plan Stratejisi ve Ü.B.Y.Planı, İstanbul, 1973, s.419.

1985-1989 yıllarını kapsayan beşinci beş yıllık kalkınma planında teknik öğretimin bütün olarak üretime dönük ve sanayinin ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde teknisyen yetiştirilmesini sağlamak amacı ile Endüstri Meslek Liselerinin artırılması ve mezun adedinin yükseltilmesi amaçlanmıştır.

Tablo IV-12 BBYKP nitelikli işgücü hedefleri ortaya konulmuştur.

Tablo IV-12

Nitelikli İşgücü Hedefleri (Bin Kişi)

	1984 Endüstri Meslek Lisesi Mezunu	1989 Endüstri Meslek Lisesi Mezun Hedefi (Kümülatif)
İnşaat Bölümü	34.8	43.0
Makina Motor Bölümü	93.0	130.0
Elektrik-Elekt- ronik	43.1	50.0
Diğer	15.0	22.0
Beşinci Plan Döne- minde Devreye Gi- recek Ek İnsan Gücü Sayısı		59.1

Kaynak: DPT, BBYKP 1985-1989.

Görüldüğü gibi inşaat, motor, makina, elektrik ve elektronik dallarında mezun adedinin artırılacağı ve tüm plan dönemi boyunca mevcut nitelikli işgücüne toplam 59.1 bin kişi katılacağı hedeflenmiştir.

SONUÇ

Hızlı bir ekonomik kalkınma çabası içine girmiş bulunan bir ülke, uzun dönemde başarıya ulaşmak için sanayiye dayalı kalkınma Modelini benimsemek zorundadır.

Kişi başına düşen gelirin dolayısıyla toplumsal refahın yükseltilmesini ve sosyo ekonomik yapıdaki gelişimi hızlandırması bakımından sanayileşme zorunlu olmaktadır. Kişi başına düşen sınıai ürün ve enerji miktarı bugün için artış gelişme göstergesi olarak kabul edilmekte olduğuna göre sanayileşmenin önemi açıktır.

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar süren kalkınma atılımında ağırlığı sanayi kesimine veren Türk ekonomisi, başlangıçta toplumun ve ekonominin ihtiyaçlarına cevap verecek, üretim kapasitesinden yoksun bulunuyordu. Savaşların getirdiği maddi ve manevi çöküntüden kurtulmak, ülke içinde ekonomik kaynaklara işlerlik kazandırmak, toplumsal refahı yükseltmek amacıyla önce Birinci İktisat Kongresinde sonra birinci ve ikinci sanayi planlarında sanayinin gelişmesi yö-

1923 başlangıç yılında, GSYİH da yüzde ön üç lük nisbi paya sahip olan sanayi kesimi bugün yaklaşık yüzde otuzluk bir paya ulaşmıştır.

Ekonomik kaynakların, verimsiz alanlara yöneltilerek israfını önlemek, ekonomik sosyal ve refahı artırmak için 1963 yılında planlı kalkınmaya geçilmesi ile birlikte ekonomi içinde sanayi kesimi hızla gelişmeye başlamış ve GSYİH da söz konusu kesimin payı yüzde yirmi nin üzerine çıkmıştır.

Tüm gelişim süreci boyunca temelde finansman, teknoloji, alt yapı ve nitelikli işgücü üzerinde yoğunlaşan sorunlarına karşın, Türk sanayii bugün imalat sanayii bileşiminde, tüketim mallarında yüzde 44.91, ara mallarında 45.13 ve yatırım mallarında yüzde 10 düzeyine ulaşmıştır. Planlı dönemle birlikte sanayi kesiminde, tüketim malları üretimi hızla yükselmiştir. Ara ve yatırım malları sanayilerini oluşturan alt dallarda hızlı üretim artışları sağlanmıştır. Basım, lastik, cam, seramik, demir, çelik, elektrikli ve elektriksiz makina, demir yolu ve gemi inşa sanayilerinde yüzde 100 ün üzerinde artışlar sağlanmıştır.

Planlı dönemin başlangıcında, ihracat içindeki sınıai ürünlerinin payı yüzde 13.3 olup bunun çok büyük bir bölümünü yüzde 93.5 ile tüketim malları sanayii oluştururken, 1984 yılında tüketim malları sanayinin nisbi payı yüzde 58.8 e düşmüş bu oran ara mallarında yüzde 31 e yatırım mallarında yüzde 10.3 e yükselmiştir. İthalatın yapısı incelendiğinde ara mallarının, yatırım mallarının nisbi olarak en yüksek oranlara sahip oldukları görülmüş, ara malları plan döneminin baş-

langıcında yüzde 37.3 iken, yatırım malları ise yüzde 58.3 tür. 1984 yılına gelindiğinde söz konusu alt dallar sırası ile yüzde 45.8 ve 50.9 nisbi paylara sahiptir.

Cumhuriyetin başlangıcından günümüze kadar Türk sanayinin dış rekabetten uzak tutularak yüksek gümrük duvarları arkasında tutulması ve ithal ikamesi politikaları, tüketim malları sanayini geliştirmiştir. Ara ve yatırım malları sanayilerinin geri kalması, imalat sanayinin alt dallarındaki karşılıklı iletişim ve organik bağın oluşumunu önlemesi, doğal olarak ithal edilen sanayi ürünlerinin ara malı ve yatırım malı olmasını gerektirmiştir.

Türk ekonomisinin sanayiye dayalı olarak gelişimini bundan sonra da sürdürülebilmesi, için imalat sanayi bileşiminin ara ve yatırım malları sanayileri arasında kopukluk olmayacak düzeyde bulunması gerekir. Gelişimin yatırım malları sanayi lehine sürdürülebilmesi ancak planlı kalkınma modelinin devamı ile mümkün olabilecektir.

Sınai ürün çeşitlerinin üretiminin sürdürülebilmesi için gerekli olan teknolojinin, transfer edilmesi ile çözümlenmesi yerine teknolojinin ülke içinde üretilmesi zorunludur. Bunun gerçekleşmesi için sınai faaliyet sürdüren birimlerin teknoloji, üretiminin ve geliştirilmesinin teşvik edilmesi gerekir.

Bu çalışmada ortaya çıkan sonuç, zaman içinde Türk ekonomisinde, tarım kesiminin etkinliğini kaybettiği, sanayinin ekonomik gelişimde ağırlığını artırdığıdır. Başlangı-

nünde kararlar alınmış ve uygulanmıştır. Sanayi kesiminin dış rekabetten korunarak, ithal ikamesine ağırlık verilmesi, bu arada teknoloji kullanımı ve nitelikli insan gücüne fazla ihtiyaç duyulmayan tüketim malları sanayii gelişmeye başlamıştır.

Liberal ağırlıklı politikaların izlendiği 1950-1960 yılları arasında, sanayinin gelişmesiyle doğrudan ilişkide bulunan alt yapı yatırımlarına yönelinmiş, kapalı ekonomi ilkesinden hareketle ekonomide geniş istihdam olanağı sağlayan büyük ölçüde tüketim malları sanayine ağırlık verilmiş ve ekonomideki kaynakları harekete geçirmek için ilk kez yabancı sermaye yatırımlarına yönelinmiştir. Sanayi kesiminin GSYİH daki payı bu dönemde daha önceki yıllara göre yükselmiştir.

Sanayiye dayalı ekonomik gelişimin, uzun dönemde düzenli olarak sürdürülmesi için ayrıca ülke içinde bölgeler arası gelişim dengesizliğinin önlenmesi için planlı kalkınma modeline geçilmiştir. Türk sanayiinin dışa bağımlılığını azaltılması için ithal edilen sınai ürünlerinin ekonomide kendi olanakları içinde üretilmesi yönünde ithal ikamesi politikalarına devam edilmiştir.

24 Ocak 1980 istikrar tedbirlerinin uygulamaya konulmasından sonra ithal ikamesinin bırakılması ve ihracata dayalı sanayileşmenin teşvik edilmesi ile birlikte Türk ekonomisinin tüm ihracatı içinde sanayi kesiminin nisbi payı yükselmeye başlamıştır.

cından günümüze kadar ki süreçte, sanayi kesiminde beliren sorunlar dikkate alındığında, ekonomi içindeki potansiyelin değerlendirilmesinde yetersiz kalan sermaye birikiminin, yabancı sermaye girişleri ile giderilebileceği, teknolojik alanda, küçük birimler üzerine kurulu olsada **sanayi, can, tekstil** gemi, vagon, çimento gibi alanlarda teknolojiyi geliştirebilecek düzey de olduğu, ileri teknoloji gerektiren alanlarda da, üretimin yabancı sermaye ile ortak yatırımlara girişilerek gerçekleştirileceği söylenebilir. Bugün Türk sanayi, kalkınma yolunda temel bir yapıyı oluşturmuş ve ileri düzeyde sürdürülebilecek düzeye gelmiştir. Sanayinin alt dallarında karşılıklı ilişkilerin kopukluk oluşturmayacak şekilde geliştirilmesi, diğer ifade ile alt dallarda bütünlüğün sağlanması halinde, uzun dönemde kalkınmanın sanayi kesimi ile sürdürülebilmesi mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR:

- ALTINTAŞ, Mustafa : Türkiye'de Planlı Kalkınma ve Uygulama Sonuçları, A.İ. T.İ.A., Muğla İşletmecilik Yüksek Okulu Yayınları:2 Kalite Matbaası, Ankara, 1978.
- BERBEROĞLU, Necat : Sanayi Öncelikle Ekonomik Gelişmede Tarımın Finansmanı ve Tarımsal Kredi Uygulaması, E.İ.T.İ.A., Yayınları, No: 235/156 İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Basımevi, Eskişehir, 1981.
- DİRİMTEKİN, Halil : Sektörler Ekonomisi, Ders Notları, Eskişehir, 1980.
- Devlet Planlama Teşkilatı : Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl 1963-1967, Ankara, 1963.
- Devlet Planlama Teşkilatı : Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl 1968-1972, Ankara, 1967.
- Devlet Planlama Teşkilatı : Yeni Strateji ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl 1973-1977, Ankara, 1973.

- Devlet Planlama Teşkilatı : Kalkınma Planı Dördüncü Beş Yıl 1979-1983, Ankara, 1978.
- Devlet Planlama Teşkilatı : Kalkınma Planı Beşinci Beş Yıl, 1985-1989, Ankara, 1985.
- Ekonomik ve Sosyal Etüd- : Uzun Dönemli Plan Stratejisi
ler Konferansı Heyeti ve ÜBYKP, İstanbul, 1973.
- ERDOST, Cevdet : Sermayenin Uluslararasılaşması
ve Teknoloji Transferi, Savaş
Yayınevi, Ankara, 1982.
- ERKÖK, Şiir : Teknoloji Seçimi ve İstihdam
Sorunları, Türkiye'de Teknolo-
ji Seçimi ve Basım Sanayi Üze-
rine Bir Uygulama, Doktora Tezi,
A.İ.T.İ.A Yayını No:118 Kalite
Matbaası, Ankara, 1978.
- HAN, Ergül : Türkiye'de Sanayileşme Süreci ve
Stratejisi, E.İ.T.İ.A. Basımevi,
Eskişehir, 1978.
- KARLUK, Rıdvan : Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatı-
rımları, İstanbul Ticaret Odası,
Ekonomik Yayınlar Dizisi, No:13
Taştan Matbaası, İstanbul, 1983.
- KARLUK, Rıdvan : Uluslararası Ekonomi, Teori, Po-
litika, Sistem Kurumlar, Erenler
Matbaası, İstanbul, 1984.
- KAZGAN, Gülten : Tarım ve Gelişme, Kazmaz Matbaası,
İstanbul, 1983

- KILIÇBAY, Ahmet : Türkiye Ekonomisi, Sevinç Matbaası, Ankara, 1984.
- KURDOĞLU, Çelik : Üretimin Uluslararasılaşması ve Teknolojik Gelişme, A.Ü., S.B.F., Basın Yayın Yüksekokulu Basım-evi, Ankara, 1983.
- KUYUCUKLU, Nazif : Türkiye İktisadı, Acar Matbaacılık, İstanbul, 1983.
- MANISALI, Erol : Gelişme Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No:2042, İktisat Fak. Yayın No: 354. İstanbul, 1978.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı : 50 Yılda Türk Sanayi, Ankara, 1973.
- SAVAŞ, Vural. : Kalkınma Ekonomisi, İ.T.İ.A. Nihat Sayar Yayını , No: 1981 İstanbul, 1979.
- TAYANÇ, Tunç : Sanayileşme Sürecinde 50 Yıl, Milliyet Yayınları, 1.Baskı, Sumer Matbaası, İstanbul, 1973.
- TEKELİ, İlhan : 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi Yayını No: 30. Ankara, 1977.
- İLKİN, Selim

- İLKİN, Akın : Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 1978, İ.Ü.İ.F. Yayın No: 343 İstanbul, 1974.
- TÜRKCAN, Ergün : Teknolojinin Ekonomi Politikası, A.İ.T.İ.A. Ekonomi Fakültesi Yayını No: 1981/I Ankara, 1981.
- Türkiye Sınai Kalkınma Bankası : Yatırım Malları Araştırması, T.S.K.B, Özel Araştırmalar Müdürlüğü, İstanbul, 1984.
- ÜLKEN , Yüksel : Atatürk ve Ekonomide Devlet Müdahalesi, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1982.
- YARMAN, Tolga : Enerji ve Türkiye, A.Ü. Yayınları No: 89 Eskişehir, 1985.
- YÜKSEL, A.SAİT : Para Bulma ve Yatırım İşletmelerde Sermaye Yönetimi, 3.Baskı, İstanbul, 1982.

MAKALELER:

- ALPAR, Cem : "A.G.Ü. ve Sanayileşme Sorunu", Mülkiyeliler Dergisi, C.IV, S.26 YeniDesen Matbaası, Ankara, 1972.
- BENİCE, Macit : "Teknoloji Sorunu ve Teknoloji Transferi ve Türkiye", İkinci İktisat Kongresi Komisyonu Tebliği, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını No: 1782.

BERKSOY, Tamer

: "İktisadi Kalkınma ve Ara
Teknolojiler Çıkmazı", Verimli-
lik Dergisi, S.1. İstanbul, 1980.

CİLLOV, Haluk

: "Yabancı Sermayede Olumlu Geliş-
meler", İktisat ve Maliye Dergi-
si C.XXI, S.1. İstanbul, 1984.

DEMİREL, Ahmet

: "Para ve Sermaye Piyasalarının
Kalkınmanın Finansmanına Katkı-
sı", İkinci İktisat Kongresi,
Kalkınma Komisyonu Tebliği,
DPT Yayını No: 1783. İzmir
1981.

DEMİRGİL, Demir

: "Türk Sanayinin Finansmanı Ya-
tırım Sorunları ve Çözüm Yol-
ları", Türk Sanayinin Sorunları
Semineri, Ankara, 1983.

DUYMAZ, İsmail

: "Tarım-Sanayi-Ticaret Bütünleş-
mesinde Kooperatiflerin Rolü",
Finansal Yönetim Planlaması
Dergisi, S.17. İstiklal Matbaa-
sı, İzmir, 1983.

EREZ, Mesut

: "Para ve Sermaye Piyasalarının
Kalkınma Finansmanına Katkısı",
İkinci İktisat Kongresi, Kal-
kınma Komisyonu Tebliği, DPT
Yayın No: 1783 İzmir, 1981.

ERLAT, Güzin

: "Endüstriyel Yoğunlaşmanın Ölçülmesi", A.İ.T.İ.A Dergisi, C.VIII, S.1-2, Kalite Matbaası, Ankara, 1977.

ERSOY, Turan

: "İstihdam Sorunu ve İşsizliğin Araştırılması", İkinci İktisat Kongresi, İstihdam ve Sosyal Gelişme Komisyonu Tebliği, DPT Yayını No: 1785 Ankara, 1982.

KANDİLLER, Rıza

: "1980 li Yıllarda Para ve Sermaye Piyasasının Kalkınmanın Finansmanına Katkısı", İkinci İktisat Kongresi Kalkınma Komisyonu Tebliği, DPT Yayını No:1783 İzmir, 1981.

KARLUK, Rıdvan

: "Gelişmekte Olan Ükelere Yönelik Yabancı Sermaye ve Türkiye", İşveren Dergisi, C.XXI, S.3, Ankara, 1982.

KORUM, Uğur

: "1923-1929 Döneminde Türkiye'de İmalat Sanayi ve Politikaları", 24-25 Haziran 1982 Tarihinde Ankara Üniversitesi S.B.F'since Düzenlenen, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri Tebliği, S.B.F. Yayınları No: 513 Ankara, 1982.

KORUM, Uğur

: "Sanayide Ölçek Ekonomileri",
Verimlilik Dergisi, S.1, Ankara,
1982.

MANİSALI, Erol

: "Sanayileşme ve Teknolojik De-
ğişme", İSO Dergisi, C.XV, S.178,
İstanbul, 1980.

ÖLÇEN, A.Nejat

: "1923-1935 Döneminde Birinci ve
İkinci Sanayi Planları", İkinci
İktisat Kongresi, Sanayi Komis-
yonu Tebliği, DPT Yayını No:1782,
İzmir, 1981.

ÖZER, Sadi

: "Para ve Sermaye Piyasasının
Kalkınmanın Finansmanına Katkı-
sı", İkinci İktisat Kongresi,
Kalkınma Komisyonu Tebliği,
DPT Yayını No: 1783 İzmir , 1981.

SADIKLAR, C.Tayyar

: "Kalkınma Politikası İçinde
Kredi ve Fâiz Politikası", İkin-
ci İktisat Kongresi, Kalkınma
Komisyonu Tebliği, DPT Yayın
No: 1783, İzmir , 1981.

TEZEL, Yahya

: "Türkiye'de 1929-1978 Döneminde
Sanayileşme ve Dış Ticaret Po-
litikaları", T.C. Ticaret Ba-
kanlığı Tarafından Ortaklaşa
Düzenlenen, Sanayi Ürünleri Dış
Satımının Geliştirilmesi Semi-
neri Tebliği, Ticaret Bakanlı-
ğı Matbaası, Ankara, 1978.

TUNCA, Zafer

:"Türk Sanayiinde İthal İkamesi ve Yapısal İlişkiler", İkinci İktisat Kongresi, Sanayi Komisyonu Tebliği, DPT Yayın No:1782, İzmir , 1981.

TÜRKCAN, Ergün

:"Teknoloji Düzeyini Etkileyen Politikalar ve Türkiye", Ekonomik Yaklaşım, C.2, S.6, Ankara, 1981.

ÜSTÜNEL, Besim

:"Ekonomik Kalkınmada Verimliliğin Yeri ve Önemi", Milli Prodüktivite Merkezince 17.4.1975 Tarihinde Düzenlenen Kalkınma Stratejisi ve Verimlilik Sempozyumu Tebliği, No: 1989 Ankara, 1975.

YAKIN, Yıldırım

:"Özel Yabancı Sermaye ve Ekonomik Gelişme", İşveren Dergisi, C.XVIII, S.19, Ankara, 1980.

İSTATİSTİKLER:

Devlet İstatistik Enstitüsü

: Aylık İstatistik Bülteni, 1984, IV, IV, DİE Matbaası, Yayın No:895 Ankara, 1984.

Devlet İstatistik Enstitüsü

: Türkiye İstatistik Cep Yıllığı, 1984, DİE Matbaası, Yayın No:798 Ankara, 1984.

Devlet İstatistik Enstitüsü

: Türkiye Milli Gelir Kaynak ve Yöntemleri 1948-1973, Ankara, 1973.

- İstanbul Sanayi Odası : 1983 Yılı Başında Türkiye Ekonomisinin ve Seçilmiş Bazı Ülkelerin Karşılaştırmalı Ekonomik Göstergeliri, Formül Matbaası, İstanbul, 1983.
- İstanbul Sanayi Odası : 1985 Yılı Başında Türkiye Ekonomisi, Formül Matbaası, İstanbul, 1985.
- İstanbul Ticaret Odası : İstatistik Rakamlarla Türkiye Ekonomisi, 1976, Yaşan Matbaası, İstanbul, 1976.
- İstanbul Ticaret Odası : İstatistik Rakamlarla Türkiye 1979, Taştan Matbaası, İstanbul, 1979.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası : Üç Aylık İstatistik Özetleri, C.II, No:III Ankara, 1983.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası : Yıllık Rapor, 1983, Ankara, 1984.
- Türkiye İş Bankası : Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri 1970-1974, Ankara, 1975.
- Türkiye İş Bankası : Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri 1975-1982, Ankara, 1983.
- Türkiye İş Bankası : Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri 1976-1983, Ankara, 1984.